

PROIECTE DE ÎNFIINȚARE A UNEI SOCIETĂȚI ACADEMICE ÎN VREMEA LUI ALEXANDRU IOAN CUZA

de DAN BERINDEI

În prima jumătate a veacului trecut, a existat preocuparea de-a se întemeia o societate literară sau academică, care să cuprindă în activitatea ei toate provinciile locuite de români. Preocuparea aceasta reprezenta reflectarea pe plan cultural a puternicelor tendințe naționale, care se dezvoltă în condițiile trecerii de la orînduirea feudală la cea capitalistă, cînd era caracteristică — arată Lenin — trezirea vieții naționale și a mișcărilor naționale, lupta împotriva oricărei asupririi naționale, crearea de state pe baze naționale „ca premise ale dezvoltării capitaliste”¹. Cultura națională sprijinea realizarea țelurilor fundamentale ale burgheziei, care — încă în ascensiune — lupta pentru instaurarea a noi relații de producție prielnice dezvoltării și înfloririi ei economice. Cultura națională milita pentru înlăturarea relațiilor feudale, pentru asigurarea pieței interne, pentru unitatea și independența națională. Cadrele înguste ale vieții culturale de pînă atunci nu mai puteau face față noilor cerințe ale societății, iar necesitatea de a antrena masele populare în luptă alături de ea impune burgheziei să militeze pentru lărgirea cadrului de desfășurare a activității culturale. Purtătorii de cuvînt — legați încă de progres — ai noilor relații capitaliste, luptă acum pentru organizarea învățămîntului pe noi baze, mai cuprinzătoare, pentru o literatură și un teatru național, pentru o limbă unitară. Preocupările culturale devin caracteristice unor pături mai largi, mai ales la orașe. Această cultură națională avea totuși o extensiune limitată înăuntrul maselor, mai ales la sate, noua clasă ce se ridica fiind tot o clasă exploatoare, cu un program revendicativ adecvat limitelor ei. limite accentuate cu timpul, pe măsura dezvoltării acestei clase, pînă a o aduce pe pozițiile cele mai reacționare.

Dar, spre mijlocul secolului al XIX-lea, cînd se dădea încă lupta pentru crearea și mai apoi organizarea statului național unitar, această luptă se desfășura în strînsă legătură cu dezvoltarea unei culturi naționale înaintate. Unul din principalele țeluri ale acestei culturi a fost, în afara dezvoltării învățămîntului, literaturii și artei, înființarea unei societăți academice cu menirea de a fixa regulile limbii unitare a națiunii, precum și de a îmbogăți lexicul ei. În complexul vieții culturale,

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, Editura Politică, București, 1959, p. 145.

societatea urma să aibă un rol central. Societatea trebuia să fie coordonatoare a activității culturale multilaterale și totodată să dea poporului român o ortografie, o gramatică și un dicționar, sprijinind unitatea pe plan politic.

Oamenii de cultură din acea vreme înțelegeau însemnătatea problemelor legate de limbă. „Nici un lucru nu interesează o nație în de obște — scria G. Asachi în 1837 — ca limba, avînd asupra ei drept de proprietate pînă și aceia, care nu au alta nimică”². Peste un număr de ani — în 1840 — Kogălniceanu cerea în „Dacia literară”: „o limbă și o literatură comună pentru toți”; iar după revoluția din 1848, chiar și reacționarul Costache Brăiloi formează un „comitet gramatical” însărcinat să compună „o gramatică rezonată a limbii rominești cu toate regulele, pentru toate părțile cuvintului, spre a sluji de temei la învățăturile colegiale”³.

În 1850, tinărul Dimitrie Sturza instituie un premiu de 50 galbeni pentru o lucrare „în obiectul limbei”, făcîndu-l public prin „foaia de la Brașov”⁴. Ar mai fi de menționat că tot cu acest prilej se instituie și o comisie de apreciere a eventualelor lucrări, care trebuia să activeze la Blaj. Aceasta urma să fie compusă din reprezentanți ai cărturarilor din toate părțile locuite de romini (Cipariu, Aron, Bariț, Alex. Hurmuzachi, Laurian, Ioan Maiorescu, Aron Pumnul, A. Șandor, G. Seulescu și dr. P. Stamate)⁵.

De necesitățile progresului limbii și a culturii, în general, se leagă strîns, în această perioadă, înființarea societăților științifice și culturale. Începutul trebuia să-l facă, încă înainte de încheierea veacului al XVIII-lea, așa-numita „Societate filosoficească a neamului românesc în Mare Principatu Ardealului”. De la această societate de cărturari romini nu ni s-a păstrat decît înștiințarea din 1795, care începe cu următoarele cuvinte: „După cum cetim că vestesc Istoriile cele vechi, mai virtos toate neamurile au avut sîrguință, ca să-și împodobească stilul limbii sale cu usebita și întocmita cuvîntare, cît putem zice: că prin poliirea stilului, și deprinderea în învățături, s-au înălțat firea a multor neamuri pînă la cea înaltă stare a nemuririi”⁶. Se pare că și cărturarul muntean Ienăchiță Văcărescu trebuia să fie unul din mădularele acestei societăți rominești⁷. Lucrul ar fi plin de semnificație, arătînd că aceasta urma să depășească, prin caracterul ei larg, hotarele Transilvaniei, cuprinzînd și celelalte provincii locuite de romini.

A trebuit să treacă încă un sfert de veac ca să se întemeieze tot la

² V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800—1864*, București 1892, vol. I, p. 251.

³ *Ibidem*, vol. II, pp. 357—358.

⁴ Vezi Axente Banciu, *Primele cărămizi la temelia Academiei Romîne*, Brașov, 1936, p. 7.

⁵ *Ibidem*, pp. 6—10.

⁶ *Texte privind dezvoltarea gîndirii social-politice în România*, București, 1954, vol. I, p. 94.

⁷ Axente Banciu, *op cit.*, pp. 3—4.

Brașov, de data aceasta într-un mod mai concret, o nouă asociație, denumită „Societatea literară“, ai cărei membri au fost o serie de boieri fugiți aci în timpul războaielor din 1821 în cetatea de adăpost pentru clasa dominantă munteană⁸. Din activitatea acestei societăți ne-a rămas *Grammatica* lui Heliade Rădulescu, publicată ceva mai târziu și tot de la această societate trebuie să se fi păstrat și numele ce va fi dat peste două decenii alteia, de data aceasta cu un pronunțat caracter conspirativ, dublând pe cel cultural.

În deceniul următor înființării Societății literare de la Brașov, ia naștere în capitala Moldovei o nouă societate. Este vorba de „Societatea medicinei și istoriei naturale“, amintită în „Albina Românească“ din 28 ianuarie 1834, a cărei înființare se datora doctorilor Zotta și Cihac⁹ și care trebuia să poarte inițial numele semnificativ de „Societate Literară a Medicilor și Naturaliștilor“¹⁰. Este deosebit de interesant că această societate — ale cărei statute sînt întărite la 6 mai, în același an, acordîndu-i-se și o subvenție¹¹ — nu se limita la niște scopuri mărunte. Potrivit amintitelor statute, „scoposul“ societății medico-naturale nu trebuia să se mărginească la „știința vindecării“, ci el trebuia „să îmbrățișeze însăși toate științele naturale“ (art. 1)¹². La art. 5 se revenea asupra „scoposului“, spunîndu-se că acesta era „a păși, pe cît va fi cu putință, deopotrivă cu literatura“, sporindu-se „ramul medicinal“ în Moldova¹³. Ar mai fi de adăugat în privința acestei societăți că a avut ca membri străini pe Humboldt și pe vestitul Demidov, nobil rus, călător prin aceste părți. Societatea, cu o viață foarte lungă, a avut o secție medicală, una de științe naturale și una de agronomie. Prin 1852 a scos timp de vreo doi ani și o foaie periodică, tipărită prin îngrijirea dr. Constantin Vîrnăv¹⁴. Legat de această societate se va dezvolta, la Iași, Cabinetul de istorie naturală — după aceea muzeu — de amintirea căruia se leagă și alegerea din Moldova a lui Al. I. Cuza. Este de menționat că la București se înființează tot în acești ani — prin 1836 — Muzeul de istorie naturală, în prima sa formă de organizare¹⁵.

În Țara Românească nu se va întemeia o societate cu un caracter apropiat de științele exacte, pozitive, ci se va dezvolta o nouă societate

⁸ Vezi I. Eliade Rădulescu, *Opere complete*, București, Editura Minerva, 1916, vol. I, p. 135 și urm.

⁹ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 275. Pentru această societate vezi: Jean Livescu, *Rolul societăților științifice din Moldova în dezvoltarea științei din țara noastră*, în „Studii și cercetări științifice“, Iași, I (1950), fasc. I, pp. 426–450; I. Lăzărescu, *Societatea de medici și naturaliști din Iași, între anii 1830–1850*, în „Studii și cercetări științifice“, Iași, V (1954), nr. 1–2, pp. 483–508 (tot acolo — p. 491 nota 13 — bibliografia anterioară).

¹⁰ I. Lăzărescu, *op. cit.*, p. 489. Prima formă de organizare a acestei societăți este un cerc de lectură (1830) (*Ibidem*, p. 484).

¹¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 276.

¹² *Ibidem*, vol. IV, p. 382.

¹³ *Ibidem*; vezi și pp. 383–386.

¹⁴ Vezi Anast. Fetu, *Încercările pentru dezvoltarea științelor naturale în România*, București, 1874, pp. 83–84.

¹⁵ Vezi Gr. Antipa, *Organizarea muzeelor în România*, București 1923, pp. 9–10.

pe bazele societății literare, întemeiată cu mai bine de un deceniu mai înainte la Brașov. Astfel, din 1833 ia ființă societatea „Filarmonica”. După art. 5 al statutelor, scopul acesteia era „cultura limbii românesce și înaintarea literaturii, întinderea muzicii vocale și instrumentale în principat și spre aceasta formarea unui teatru național”¹⁶. În 1835 această societate va scoate un periodic, așa-numita „Gazeta Teatrului Național”¹⁷. De activitatea societății „Filarmonica”, ale cărei meniri au fost mai largi decât mărturisește rezervat un articol al statutelor ei, se leagă puternic figura patriotului muntean Ioan Cîmpineanu.

În ultimul deceniu al primei jumătăți din veacul al XIX-lea, ia ființă tot la București o nouă societate literară, de data aceasta strîns legată, cum s-a amintit, de politică, și în care alături de numele cîtorva boieri, binevoitori culturii, apar vajnici luptători pentru progres, sau personalități culturale ale vremii. În această „Societate literară”, înființată în ianuarie 1844 și transformată apoi în „Asociația literară”, intră frații Bălcești, Bolliac, Goleștii, Christian Tell, Gr. Alexandrescu, Eugen Predescu, Heliade, Laurian, Ioan Voinescu ș.a. Societatea decide să editeze o mică „bibliotecă” românească în mai multe volume; iar în 1847, publică „Prietenul Tinerimii”¹⁸. Legați de Societatea literară sînt și moldovenii Costache Negruzzi, V. Alecsandri și M. Kogălniceanu. De altfel, tot în această vreme, se intensifică legăturile dintre fruntașii romini din Țara Românească și Moldova. Ion Ghica ocupă o catedră la Academia Mihăileană, scrierile sale și ale lui Bălcescu își găsesc adăpost în „Foaia științifică și literară” — „Propășirea” — din Iași, Bălcescu vizitează Moldova¹⁹. Anul revoluționar 1848 și lupta comună din emigrație vor contribui, mai apoi, la intensificarea legăturilor dintre oame-nii de cultură din Principate.

În primul deceniu al celei de-a doua jumătăți a veacului al XIX-lea, în preajma înfăptuirii unității Moldovei și Țării Românești, mai iau ființă cîteva societăți științifico-culturale în cuprinsul celor două țări. Astfel, în 1854, ia naștere la Iași, fiind aprobată în anul următor, „Societatea pentru încurajarea junilor romini la învățătură în străinătate”. Ea este întemeiată de N. Ionescu, N. Chinezu, D. Ralet, Sc. Vîrnav și I. Lecca. Această societate va trimite mai mulți tineri la studii în străinătate; între aceștia pot fi numărați istoricul V. A. Urechia și filosoful V. Conta²⁰. În sfîrșit, în 1857 se înființează la București o „Societate medicală științifică din România”, care peste un an va fi urmată de „Societatea medicală științifică din București”, cu statute similare. Aceasta însă nu va avea o activitate vie, pînă prin anii 1863—1864 și chiar pînă în 1867, cînd va fi reorganizată sub noua formă a „Societății medico-

¹⁶ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IV, p. 434. Vezi și pp. 429—445.

¹⁷ *Ibidem*, vol. I, p. 305.

¹⁸ *Ibidem*, vol. II, p. 268.

¹⁹ Vezi Vasile Maciu, *Activitatea istoriografică a lui Nicolae Bălcescu* în „Studii și articole de istorie”, București, Societatea de științe istorice și filologice, 1956, p. 107.

²⁰ Anast. Fetu, *op. cit.*, p. 86.

chirurgicale“. Este de menționat că scopul societăților din 1857—1858 era dezvoltarea științei medicale, culegerea cazurilor interesante și menținerea legăturii dintre medici²¹. Mai trebuie amintit și faptul că la crearea lor au avut primul rol Nic. Crețulescu și Carol Davila, adevărați animatori ai vieții culturale și științifice din epoca cercetată²².

În afara acestor societăți științifice și culturale de un caracter mai restrâns, sau în orice caz nu într-un mod atât de direct legate de problema limbii, apare și preocuparea de a se înființa o societate menită în primul rând să sprijine dezvoltarea limbii și apoi de a fi un organ de coordonare a culturii naționale în dezvoltare. Încă de la începutul veacului al XIX-lea, Constantin Diaconovici adresează un apel pentru înființarea unei „Societăți pentru cultivarea limbii române“²³. „Societatea literară“ mai sus amintită se găsește în bună măsură și ea pe o linie apropiată de aceste țeluri. De altfel, în *Gramatica* sa publicată la Sibiu, în 1828, cu cheltuiala lui Scarlat Rosetti și dedicată lui Iordache Golescu și Societății literare, Eliade preconizează viitoarea Academie, scriind: „ca să se desăvârșească limba și mai bine și să se hotărască odată cum să rămîie termenii cei noi, aceasta nu se va mai putea pînă cînd nu se va întocmi o academie de cîțiva bărbați, a căror treabă să fie numai literatura romînească, care cu vreme vor pune regulă și vor desăvîrși limba prin facerea unui dicționar“²⁴. Peste patru ani, Iordache Golescu vedea posibilă realizarea unei gramatici unice pe o cale similară. „Acesta — scrie el — socotesc că cu mare înlesnire s-ar săvîrși cînd din fieșcare țară unde se grăiesce această limbă s-ar aduna la un loc cîte unul sau doi din cei mai învățați profesori ai școalelor de știința canoanelor gramaticești și cu toții, într-o glăsuire, ar canonisi și gramatica și slovele obștești, silindu-se ca și cuvintele să le aducă, cît va fi prin putință, la o regulă, a lipsi neregularitatea lor și slovele să le asemeneze cu cele latinești, ci sunt slove obștești“²⁵.

Cîțiva ani mai tîrziu, Eforia Școalelor din Țara Romînească are o inițiativă interesantă, deși fără urmări concrete, dar care arată pentru prima dată această preocupare la un for diriguitor. Ea publică un jurnal — semnat de Alex. Filipescu, I. Bălăceanu, Nicolae Picolo și Petre Poenaru — prin care sînt dezvăluite statutele unei Societăți literare, pentru care numește un comitet prealabil, alcătuit din P. Poenaru, E. Marcovici, G. Ioanid, I. Pop și F. Aaron. Inițiativa este motivată cu următoarele cuvinte: „cu întinderea scrierii și publicării a feluri de cărți romînești, vîzîndu-se trebuință de a se așeza oarecari reguli, prin care să se poată păzi o uniformitate în construcția zicerilor ce se introduc în limba romînească, Eforia Școalelor a chibzuit a întocmi un comitet literal, care să se ocupe a cerceta cu de-amănuntul duhul limbii și lip-

²¹ Anast. Fetu, *op. cit.*, pp. 86—87.

²² V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. III, p. 215.

²³ Anibal Teodorescu, *Gînduri și planuri pentru înființarea Academiei Romîne*, București, 1947, p. 8.

²⁴ *Ibidem*, pp. 8—9.

²⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 218.

sele ce are și a îndeplini aceste lipse prin introduceri sau construcții de ziceri și de fraze, rezemate pe reguli gramaticești și potrivite, cât se va putea mai mult, cu însușirea limbei românești. Acest comitet se va îndeletnici și la alcătuirea unui dicționar românesc și franțozesc²⁶. Inițiativa Eforiei Școalelor din București — deși fără urmări practice — are răsunet și peste munți. Bariț publică jurnalul Eforiei, în foaia sa literară²⁷. Acest fapt arată că o astfel de inițiativă era așteptată de către toți românii culți ai epocii.

Sint și alte inițiative legate de organizarea unei viitoare societăți literaro-academice. În Moldova, mai mulți tineri (între care și istoricul Th. Codrescu) se angajează la 1 decembrie 1839 ca „întruniți în societate literară” să traducă două lucrări²⁸; iar în 1842, G. Seulescu îndeamnă pe elevii Academiei Mihăilene „să pregătească felurite compuneri, pentru a fi declamate în șanța Academiei”, urmînd ulterior a fi și publicate²⁹. Întrunirea „în societate literară”, ca și citirea de lucrări „în șanța Academiei” sint elemente care prevestesc forme de lucru ale viitoarei societăți academice.

În primul deceniu al celei de-a doua jumătăți a secolului trecut, se remarcă unele inițiative din nou prevestitoare ale societății ce se cerea înființată. Deși modestă, propunerea din 1857 a lui C-tin G. Florescu, care cere ca dicționarul limbii romine să fie lucrat de „o comisiune de învățați”, merită să fie subliniată. Inițiativa lui Florescu este interesantă prin aceea că el propune ca membrii comisiunii să meargă prin sate, pentru a culege „ziceri” de la popor. Tot Florescu cerea ca o dată cu dicționarul, comisiunea de învățați să redacteze și o gramatică rominească³⁰.

În prima jumătate a veacului trecut, a existat preocuparea de a se înființa o societate literară cu rosturi largi, care să reprezinte toate provinciile locuite de romini, numărînd în rîndurile ei membri aleși sau numiți din toate aceste provincii. Pe de altă parte, tot acum se remarcă și tendința, care se va face din ce în ce mai simțită, legată tocmai de creșterea noilor forțe sociale, de a cuprinde într-o societate de acest fel personalitățile culturale ale epocii, care în mare măsură proveneau din rîndurile noi ale clasei burgheze în ascensiune. În sfîrșit, o altă caracteristică a încercărilor de a forma o societate literară cu caracter larg este aceea că în toate aceste încercări scopul societății nu se ridică mai presus de limbă și de literatură. Nu se punea încă necesitatea de a se da un caracter complex acestui înalt for de cultură mult așteptat. Se dădea doar această direcție spre limbă. Apărea mai vie ca oricînd necesitatea dicționarului, a gramaticii, a ortografiei. Dar, în același timp, problemele de știință erau lăsate mai la o parte; sau, mai bine zis, încă nu se socotea că ele trebuiau să intre în preocupările acestui for.

²⁶ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 338.

²⁷ *Foe literară*, nr. 4 din 22 ianuarie 1838, p. 27—30.

²⁸ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. II, p. 81.

²⁹ *Ibidem*, vol. II, p. 228.

³⁰ *Ibidem*, vol. III, p. 220.

Societățile care se formează în decursul acestei jumătăți de veac nu reușesc să unifice toate provinciile românești din punct de vedere cultural. În ele, sau în legătură cu ele, se manifestă însă evidente tendințe de contact, de strînse legături; uneori se vor întilni și membrii dintr-o provincie în societățile provinciilor învecinate, deși încă unificarea organică nu va fi realizată. Pe de altă parte, toate aceste societăți, cu excepția „Societății Medico-Naturale“ de la Iași, nu vor avea o lungă viațuire. Vor fi tot atâtea încercări efemere, arătînd că încă lucrurile nu erau coapte pentru întemeierea unei societăți pe baze trainice, în stare de a rezista și de a birui timpul. Lucrul este desigur în bună măsură explicat de însăși existența regimului feudal, care, deși în accentuată descompunere, continua să ființeze și care nu putea să fie compatibil cu o dezvoltare a culturii naționale. Abia după 1859, se va putea trece la forme de organizare mai complexe și mai desăvîrșite în ceea ce privește societățile de cultură.

Unirea și formarea statului național creează noi posibilități de dezvoltare vieții culturale. Se beneficia acum de tezaurul cultural acumulat în deceniile precedente formării statului unit. Organizarea unei noi vieți, care se remarcă în toate domeniile, nu putea rămîne fără urmări pentru cultură. De altfel, trebuie menționat că personalitățile culturale, cu rare excepții, erau în fruntea luptei pentru desăvîrșirea Unirii și pentru noua organizare a statului. Din primii ani de domnie ai lui Cuza Vodă, se simte un suflu nou în cultură. Necesitatea dezvoltării culturii impune claselor posedante și îndeosebi burgheziei, în propriul ei interes, sprijinirea activității cărturarilor; în majoritatea cazurilor însă, mai ales cînd inițiativele provin de la boieri, acțiunile de sprijin reflectau o poziție demagogică. Problemele culturale sînt de data aceasta mult mai complexe. Ele beneficiau de faptul că în Principatele Unite cultura devenise un bun comun al muntenilor și moldovenilor. Nu mai avem de-a face cu două state separate, ci cu un singur stat unit și lucrul acesta are consecințe în dezvoltarea culturii. În Transilvania, avîntul cultural este de asemenea viu, simțîndu-se nevoia unei dezvoltări puternice a culturii naționale.

În această nouă perioadă de progres, se remarcă noi elemente în viața culturală a statului român și a poporului însuși. Dacă încă din 1834 dr. Cihac anunța deschiderea unui curs public de istorie naturală³¹, problema cursurilor libere nu se va pune cu acuitate decît în perioada Unirii. La București, ele vor fi inițiate de doi străini, legați însă strîns de viața și de cultura poporului nostru: Ulysse de Marsillac, care inaugurează la Sf. Sava cursuri de literatură franceză (din anii 1855 și pînă în 1864) și Carol Davila, care tot la Sf. Sava ține prelegeri cu caracter științific, între anii 1857 și 1859³². La Iași, primele cursuri libere din

³¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 266.

³² Vezi C. Prodan, *Ateneul român și menirea lui în cultura romînească*. București, 1935, p. 4.

această perioadă sînt cele inaugurate de Șt. Micle, în primăvara anului 1858, el predînd publicului noțiuni de fizică³³. Mai tîrziu, în 1859, la cererea lui D. Miclescu, ministru pe acea vreme, se deschide un curs public de contabilitate, de economie politică și de finanțe, curs pentru ținerea căruia este însărcinat însuși Ion Ionescu de la Brad (decret domnesc din 19 septembrie 1859). Cursurile ținute nu sînt însă pe placul ministrului, inițiatorul cursului, și de aceea, în scurtă vreme, Ionescu este suspendat din activitate și înlocuit cu un anume Măndinescu, care nu poate face față cerințelor unor astfel de prelegeri³⁴.

Un element nou în cultura timpului este și atenția arătată față de muzee. În primăvara anului 1859, generalul Mavros dăruiește statului o colecție de antichități și monede, punînd bazele colecțiilor viitorului Muzeu de antichități. De altfel, în perioada care ne interesează, se fac și unele cercetări arheologice, ele fiind întreprinse mai ales de Bolliac, Odobescu și de maiorul Papazoglu. Tot în 1859, guvernul piemontez dăruiește o colecție de animale și de minerale Muzeului de științe naturale din București (intemeiat cîteva decenii mai înainte)³⁵. În sfîrșit, în ultimii ani ai domniei lui Cuza, muzeele vor cunoaște o înflorire deosebită.

Un aspect nou al vieții culturale îl constituie și premiile literare, menite să dea un impuls activității pe acest tărîm, potrivit intereselor claselor posedante, dar, care, în același timp, amplifică viața culturală, în interesul unor cercuri mai largi și constituie o încurajare pentru oamenii de cultură. Statul însuși are deseori gîndul de a sprijini pe autori prin premii de încurajare pentru lucrările lor. În 1859, Grigore Brîncoveanu instituie un premiu de 300 galbeni, care urma să fie dat la doi ani o dată pentru cea mai bună carte „originală romînească de interes național romînesc“, privind domeniile cele mai diferite: istorie, geografie, statistică, industrie, comerț sau agricultură. Pentru anul 1860, se pune la concurs subiectul *Tratat despre coloniile romane din Dacia*³⁶. În Moldova, Adunarea înscrie în bugetul pe 1860, premii pentru cele mai bune lucrări privind „dezvoltarea limbii romîne“; iar în Țara Romînească se prevăd, în același an, 4 premii de cîte 100 galbeni, pentru cei ce vor alcătui „patru cărți în trebuința școalelor comunale“³⁷. Tot în 1860, Scarlat Rosetti instituie un premiu „pentru lucrarea unei istorii a romînilor“³⁸. În anii următori, neîncetat se vor da astfel de încurajări sub formă de premii sau mai ales sub forma cumpărărilor masive de

³³ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. III, p. 169.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ „Monitorul Oficial al Țării Romînești“, 23 mai 1859, supliment și nr. din 16 octombrie 1859, apud A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, Iași, 1903, vol. II, p. 146.

³⁶ „Instrucțiunea publică“, nov. 1859, pp. 9–10.

³⁷ „Monitorul oficial al Moldovei“, nr. 247 din 10 aug. 1860, apud Anibal Teodorescu, *op. cit.*, p. 11; *Arh. St. Buc.*, Min. Cult. și Instr. Publ., dosar nr. 328/1860.

³⁸ *Arh. St. Buc.*, dosar nr. 310/1860.

cărți de la autori, în vederea distribuirii lor ca premii școlare. Dosare din fiecare an, aflate în fondul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, atestă dezvoltarea acestui aspect al vieții culturale.

Înflorirea presei periodice, care se remarcă tot în acești ani ai Unirii, se resfrînge și asupra publicațiilor periodice de natură culturală. Între periodicele ce apar în această vreme, merită a fi menționate următoarele: „Muzeul național“, „Amicul Familiei“, „Albumul literar“, „Instrucțiunea Publică“, „Isis sau Natura“, „Revista Carpaților“, „Ateneul Român“, „Revista Română“ etc. . . .

Tot în primii ani ai domniei lui Cuza, s-au organizat societăți sau grupări științifico-culturale, care aduc pe de o parte unele elemente noi, iar pe de alta par a prevesti organizarea mai complexă a viitoarei academii. Cea dintîi trebuie menționată Societatea Ateneului Român, înființată la Iași, în toamna anului 1860. La 15 septembrie 1860, apare în capitala Moldovei primul număr din publicația „Ateneul Român“, care era „re-deasă de mai mulți profesori ai școalelor publice din Moldova“. Este semnificativ faptul că motoul la precuvîntare era următorul: „Literile sunt expresiunea societății“ (Seneca)³⁹. Peste cîteva numere, noua revistă anunță că urma să se transforme în „organul unei mari asociațiuni științifice literare, al căria nume îl poartă“⁴⁰. Începînd cu nr. 7 din 12 noiembrie, revista apare ca „organul societății literare, artistice, științifice, cu numele ei“⁴¹. În același număr, se anunță că se aleseseră de către noua societate ca redactori ai periodicului ei: Strat, Mîrzescu, Missail, Z. Columb și V. A. Urechia⁴². Într-un discurs al acestuia din urmă, rostit în 1894, se spune că Ateneul Român de la Iași fusese organizat în 1860 la „îndemnul“ lui Kogălniceanu⁴³.

Statutele noii asociații arată că „Ateneul este o societate esclusive-minte literară, științifică și artistică“ (art. 1). Aceleași statute mai dezvăluie că membrii Ateneului urmăreau „prin mijlocul discuțiunii și al lecturii“ de a-și adăugi cunoștințele și de „a le răspîndi prin gazete, foi periodice, cărți și corespondențe cu ateneele din Turin, Madrid și Paris“ (art. 2). Articolul următor arată că Ateneul avea trei secții, una de științe morale politice, alta de științe naturale, fizice și matematice, și a treia de literatură și de bele-arte. În sfîrșit, alt articol semnala că în asociație puteau intra, în afara profesorilor, inginerii, arhitecții, scriitorii, juriștii, teologii, medicii și artiștii (art. 17)⁴⁴.

Ateneul Român nu va avea, în această formă de organizare, o lungă perioadă de viațuire. Foaia va ființa în cursul anilor 1860 și 1861, colaborînd aci oameni de cultură ca Mihail Kogălniceanu, Papiu Ilarian,

³⁹ „Ateneul Român“, Iași, nr. 1 din 15 septembrie 1860, p. 1.

⁴⁰ *Ibidem*, nr. 4 din 9 octombrie 1860, pp. 41-42.

⁴¹ *Ibidem*, nr. 7 din 12 noiembrie 1860, p. 65.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Vezi V. A. Urechia, *Darea de seamă a dlui v. președinte al Ateneului, cu ocaziunea serbării jubileului de 25 de ani a acestei instituțiuni*, București, 1894, p. 8.

⁴⁴ *Idem*, *Opere complete. Didactica*, București, 1883, vol. I, pp. 25-28.

S. Bărnăuțiu, Hasdeu, Filaret Scriban, poetul G. Tăutu, artistul Baltazar Panaiteanu, istoricul Urechia, fabulistul Donici⁴⁵. Dar, spre sfârșitul anului 1861, în urma unirii administrative a Țării Românești cu Moldova, Iașul cultural decade cu toată întemeierea universității; o bună parte din membrii societății înființate în 1860 și chiar din redactorii revistei se strămută la București, și în primul rînd Urechia, animatorul atît al revistei cît și al societății. O dată cu ultimele luni ale anului 1861, Ate-neul Romîn de la Iași își încetează existența⁴⁶.

Intr-un număr din luna martie 1861 al „Ateneului Romîn“, se redă un prospect al „Revistei Romîne“ cu următoarea introducere: „Trebuița simțită de membrii societății Ateneului la fundarea acestei foi nu era numai o trebuință individuală, simțită numai de ei. Fiece zi ce trece vine a-i convinge că nu s-au înșelat. Lipsa ce are țara noastră de foi în care să se facă măcar un cît de mic pas spre a ieși din letargia literară în care zăcem de cîtva timp, setea de cultură și de cunoștință, simțindu-se la București, ca și la Societatea Ateneului Romîn, avem plăcerea de a publica mai jos prospectul unei noi publicații „Revista Romînă...“⁴⁷ Această „Revistă Romînă“, pe care o anunță Ateneul din Iași, a reprezentat un moment important în dezvoltarea culturii din timpul anilor Unirii. Ea apare la București între anii 1861 și 1863. Găsim în paginile acestei reviste un serios nivel științific, scrieri ale unor mari dispăruți ca Nicolae Bălcescu, ca și ale unor poeți și literați consacrați ca Vasile Alecsandri, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu, Nic. Filimon, Ion Ghica etc. Această publicație este pătrunsă de noul suflu al generației, care abia se ridica în 1848 și se călise în emigrație, sub influența lui N. Bălcescu. Este vorba mai ales de grupul de la „Junimea Romînă“. Reîntîlnim acum în paginile „Revistei Romîne“, pe Alex. Odobescu, pe G. Crețeanu, pe Iatropol, pe Dim. Berindei, toți colaboratori ai efemerei publicații din 1851. Lor li se alătură un însemnat contingent de tineri, ca Pană Buescu, C. Aninoșanu, I. Fălcoianu, Radu Ionescu, Cobălcescu, Bacaloglu și mulți alții⁴⁸.

Fără a intra în detalii, în ceea ce privește cuprinsul acestei reviste, merită a fi menționat un fragment din precuvîntarea primului număr: „Liberi de orice ideie precugetată, dorind a numai a propaga, potrivit cu slabele lor mijloace, luminele și știința în țara lor, fondatorii «Revistei Romîne», într-o epocă de reorganizare ca cea prezintă, au simțit trebuința de a deschide un cîmp de activitate studiilor serioase, de a aduna, pe cît se va putea într-o publicare periodică, rezultatul lucrărilor literare și al speculațiunilor științifice ce pot grăbi progresul națiunii romîne“. În încheiere, precuvîntarea are următoarele rînduri semnificative: „O națiune se afirmă atît prin actele sale politice, cît și prin viața sa intelectuală. Cînd letargia o predominesce, cînd scînteia de viață

⁴⁵ V. A. Urechia, *Darea de seamă...*, p. 9.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ „Ateneul Romîn“, nr. 20 din 8 martie 1861, p. 173.

⁴⁸ „Revista Romînă“ apare în anii 1861 (861 p.), 1862 (872 p.) și 1863 (878 p.).

doarme încă în sînu-i, este soarta ei și valul întunericului o șterge din istorie"⁴⁹. Deși afirmau că se vor feri „de orice spirit de partid“, organizatorii, conducătorii și colaboratorii „Revistei Romîne“ se găseau situați pe pozițiile părții înaintate din burghezie, *militînd pentru progresul culturii naționale*. Ca apărători ai dezvoltării acesteia, serveau în mod obiectiv, în acel moment, interesele întregului popor. Dar, totodată, apăreau la ei limitele poziției lor de clasă, preocuparea lor dominantă fiind satisfacerea intereselor clasei burgheze.

De numele multora dintre colaboratorii „Revistei Romîne“ se leagă și întemeierea, cu rezultate totuși destul de modeste, a unei Societăți de științe. Aceasta ia naștere la începutul anului 1862, din inițiativa a 16 persoane. Statutele ne dezvăluie următorii membri fondatori: D. Ananescu, Const. Anioșanu, P. S. Aurelian, E. Arion, dr. Iulius Baraș, E. Bacaloglu, Dim. Berindei, M. Capuțineanu, I. Fălcoianu, P. Buescu, dr. I. Felix, col. Tobias Gherghel, dr. P. Iatropol, maior G. Manu, D. Manovici și dr. N. Turnescu. Tot statutele ne arată că scopul societății era „de a contribui la cultura și progresul științelor în România“. Ea trebuia să lucreze pentru început cu o singură secție, privind științele matematice, fizice și naturale (art. 5).

Societatea de științe urma să-și înceapă lucrările, potrivit statutelor, la data semnificativă de 24 ianuarie 1862, data unificării depline pe tărîm politic, organizatoric și administrativ a Principatelor. Este interesant faptul că în intenția fondatorilor, societatea trebuia să mai aibă menirea de a fi popularizatoare de cunoștințe, prin aceasta Societatea de Științe de la București apropiindu-se de societatea Ateneului Român, ce ființase ceva mai înainte în capitala Moldovei. Lucrul este arătat în adresa pe care o parte din membrii fondatori o adresează ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, pentru a obține aprobarea statutelor. Ei spun: „Formarea unei societăți de științe, *pentru răspîndirea cunoștințelor*, fiind general simțită, am luat inițiativa a fonda o asemenea societate“⁵⁰. Barbu Bellu, ministrul de care depindea soarta acestei societăți, acceptă inițiativa, făgăduind chiar sprijinul său membrilor societății „în orice cercetări și investigații vor voi a întreprinde în *cercul curat științific*“⁵¹. Dar activitatea societății a fost stînjenită de acțiunea politică a unora dintre membrii săi, pe care îi vom reîntîlni mai tîrziu în noua societate a Ateneului Român și care probabil încă de acum manifestau un spirit de frondă la adresa domnitorului Cuza.

În atmosfera culturală a vremii, în animația ce ființa în domeniul culturii, problema limbii, prezentă încă din primele decenii ale secolului, nu putea lipsi. Mai mult ca oricînd, se impunea necesitatea unificării și ordonării limbii. În direcția aceasta, introducerea alfabetului latin însemnase un pas înainte. În școlile din Țara Romînească măsura fusese

⁴⁹ „Revista Romîna“, 1861, p. 2.

⁵⁰ Arh. St. Buc., Min. Cult. și Instr. Publ., dosar nr. 542/1862.

⁵¹ *Ibidem*, f. 2 (rezoluția).

luată treptat încă din 1853; în schimb în Moldova se întîmpină în această privință greutăți mai mari⁵². După întemeierea statului național, problema introducerii alfabetului latin capătă un aspect mai larg. În corespondența ministerelor, alfabetul chirilic și chiar și cel de tranziție sînt înlăturate. Pe de altă parte, la 11 iulie 1859, Comisia Centrală adoptă pentru protocoalele ei tiparul cu litere latine. De asemenea, la 10 august 1859, „Monitorul Oficial al Țării Romînești” începe să tipărească decretul cu litere latine. An de an, se desăvîrșește procesul de trecere de la alfabetul de tranziție la alfabetul latin în publicațiile oficiale, ca și în cărți, deși încă prin 1865 se mai tipăreau cu litere chirilice suplimentele din „Monitor” adresate satelor⁵³.

Problemele limbii se fac prezente și prin numărul mare de dicționare, care se tipăresc în acești ani. Sînt unele dicționare, cu titluri semnificative, ilustrînd tocmai procesul de dezvoltare a limbii și acest moment de cotitură pe care ea îl trăia. În 1860, V. Popescu și E. Protopopescu publică un „dicționar de ziceri străbune uzitate în limba romînă”. Tot ei publică, peste vreo doi ani, în 1862, un dicționar intitulat „Nou dicționar portativ de toate zicerile radicale și streine reintroduse și introduse în limbă, coprinzînd și termeni științifici și literari”. În același an, un alt autor, G. M. Antonescu, publică un „Dicționar rumîn. Mic repertor de cunoștințe generale, coprinzînd vorbe streine cu etimologia, termeni tehnici, numiri proprii, noțiuni istorice, ș.c.l.”⁵⁴. De altfel, în ceea ce privește dicționarele, în afara publicațiilor amintite, se tipăresc și altele, atestînd legătura ce încerca să se facă între limba romînă și limbile apusene și îndeosebi limba franceză, ale cărei influențe se resimțeau puternic în această vreme. De pildă, în anul 1863, apare un dicționar romîno-francez. al lui Raoul de Portbriand, care se bucură de sprijinul statului și tot în același an, Alecsandri (V. Mircescu) publică la Paris lucrarea „Grammaire de la langue roumaine”⁵⁵.

Problema limbii nu se făcea simțită numai prin aceste dicționare, deoarece întîlnim în această vreme o vie activitate publicistică legată de problemele lingvistice. De pildă, ceva mai tirziu, în 1865, apare în „Aurora Romînă” chiar și o noveletă intitulată *Despre limba romînă*⁵⁶. Cîteva cuvinte semnificative ale lui Gh. Hurmuzachi, rostite în legătură cu o scrisoare a Asociației romine de la Arad, merită de asemenea a fi reținute, ele ilustrînd importanța dată de contemporani problemelor de limbă. Iată ce spune Hurmuzachi: „Unitatea poporului în limbă și lite-

⁵² Vezi N. Grigoraș, *Introducerea alfabetului latin în școlile din Moldova...* în „Revista Arhivelor” III (1960), nr. 1, p. 127. Mai vezi și Emil Vîrtosu, *Chirilicalele II. Note despre introducerea oficială a alfabetului latin în Principatele Romîne, 1856-1859*, în „Arhiva Romînească”, VIII (1942).

⁵³ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. II, p. 110.

⁵⁴ Xenopol mai amintește și de un *Dicționar de ziceri radicale* al lui Cernavodeanu.

⁵⁵ Vezi și „Dosar despre răspunderea banilor pentru dicționarul romîn, elaborat de Raoul Pontbriand, pe care statul se angajează a-i veni în ajutor” (Arh. St. Buc., Min. Cult. și Instr. Publ., dosar 470/1860).

⁵⁶ „Aurora Romînă”, nr. 13 din 1/13 iulie 1865, pp. 146-150.

ratură e legea supremă . . . Poporul român respinge toate încercările făcute spre a răsturna, fără necesitate, unitatea limbii“. În 1869, tot Gh. Hurmuzachi scria: „Nu destul că ne-a separat soarta, noi nu voim să recunoaștem că noi înșine cei ce scriem rădicăm, de bună voie, în toate zilele, în limba noastră cea comună noi podețe de despărțire între noi și între ei“.

Chestiunea limbii apare în acești ani, de altfel, ca și mai înainte, ca o problemă care privește pe toți românii, indiferent de hotare. Conclucrarea românilor din diferitele provincii se remarcă mai mult ca oricând. În „Ateneul Român“, revista ieșeană din 1860, se prezintă la rubrica *Curieriu literariu*, lucrarea lui Gavril Munteanu, directorul gimnaziului român din Brașov, intitulată *Gramatica Română*. Se subliniază cu acest prilej, ca un lucru pozitiv, adoptarea de către profesorul ardelean a ortografiei Eforiei Școlilor din București. „Astfel – se înseamnă în revistă – curînd se va scrie în același mod peste Milcov, ca și la Brașov; iată un pas mare“⁵⁷. Ceva mai târziu, tot în „Ateneul Român“ se publică din nou după „Revista Carpaților“ din București articolul *Ortografia Ardealului*, studiu privind „rezultatul comisiunii instituită în cele de pe urmă luni ale anului din urmă, de guvernul austriac din Transilvania, pentru stabilirea ortografiei romîne în Ardeal“⁵⁸. În ceea ce privește pe Gavril Munteanu, acesta este unul din colaboratorii „Revistei Romîne“ de la București, în care i se publică articolul *Miliția Romană* (în 2 părți) și după aceea, articolul *Purismul în limba romînă*⁵⁹.

În foile de peste munți se găsesc de asemenea prezente problemele limbii văzute prin prisma celor din Principate. În „Amicul Scoalei“ se publică, de pildă, în 1861 un articol reprodus din „Naționalul“ de la București (foaie întemeiată de V. Boierescu) datorat lui I. Circa și intitulat *Observațiuni generale asupra limbei romîne și dizertarea asupra ei*⁶⁰. În Ardeal, în general, era o activitate mai intensă, mai vie, în jurul problemelor de limbă, probleme care foloseau de scut acțiunilor politice. Din nefericire întreaga această activitate era totuși în bună măsură sterilă, fiind orientată în direcția curentului latinist și a școlii etimologice. lucru care paraliza o reală și sănătoasă dezvoltare a problemei limbii.

În Transilvania vor lua naștere primele asociații de un caracter stabil și de o temeinică organizare, pe baze cu mult mai solide decît toate asociațiile efemere întîlnite în țările romîne pînă atunci și care, în anumite privințe, preconizau apariția unei societăți unitare, a mult așteptatei „Societăți Literare“ pentru toți românii. Aceste asociații au fost una din principalele arme de luptă ale burgheziei romînești din provinciile Imperiului Habsburgic locuite în majoritate de romîni. Burghezia romînească din provinciile austriece se întărise din punct de vedere numeric și economic după 1848, dar posibilitățile de exploatare, ce i se ofereau.

⁵⁷ „Ateneul Român“, nr. 2 din 22 septembrie 1860, p. 18.

⁵⁸ *Ibidem*, nr. 17 din 10 februarie 1861, pp. 148–151.

⁵⁹ „Revista Romînă“ 1862, p. 167 și urm., 796 și urm., și 443 și urm.

⁶⁰ „Amicul Scoalei“, II (1861), pp. 93–95.

ii erau restrinse de aristocrația și burghezia maghiară și germană. De aceea, burghezia românească era interesată într-o eventuală despărțire de imperiu și o unire cu Principatele.

Prima asociație este „Astra” (Asociația pentru literatura română și cultura poporului român din Transilvania), socotită drept o „întreprindere politică prin cultură”⁶¹. „Asociația...” ia naștere în primăvara anului 1860, când, la 10 mai, 176 de cărturari români înaintează Vienei petiția pentru aprobare, în termeni „pipăiți, umiliți și respiratori de loialitate” — după cum se exprimă Bariț⁶². După multe greutate, statutele votate în primăvara anului următor își găsesc pînă la urmă aprobarea și la 21 octombrie 1861 are loc la Sibiu adunarea de constituire a „Asociației...” Cu acest prilej, primul președinte al ei declară: „Maica noastră de acum înainte se îmbracă în haine de sărbătoare”⁶³.

Cea dintîi adunare generală de lucru a noii asociații are loc la Brașov în 1862. Aci, Șaguna, în calitate de președinte, schițează un program vast în care, pe lângă preocupările literare și culturale, apar și unele preocupări de ordin economic⁶⁴. Alex. Odobescu, martor și participant la această adunare, va critica în „Revista Română” atitudinea rezervată a lui Șaguna⁶⁵, explicabilă prin servilismul pe care, deseori, el îl arătase față de Imperiul Habsburgic. În adunarea din 1862 se hotărăște înființarea a trei secții: cea de arheologie, cea istorică și cea fizico-naturală. Această împărțire în secții pare a prevesti viitoarele subîmpărțiri ale „Societății Academice”⁶⁶. Tot la Brașov se adoptă de către „Asociație”, un sistem ortografic etimologic, lucru criticat de Odobescu, el semnalînd primejdia ruperii unității limbii⁶⁷. Cu toate lipsurile pe care le are „Asociația” și care îl supărau pe Odobescu, nefîndoielnic că ea a jucat un rol de seamă în acești ani, atît în ceea ce privește problema națională, cit și în privința problemelor legate de dezvoltarea culturală a poporului român din Ardeal. De însemnătatea ei își dădeau seama membrii clasei dominante romînești din Transilvania. În 1864, președintele „Asociației” scria lui Bariț: „Să nu lăsăm să apună „Asociația” noastră, să o susținem cu toate brațele, încît dacă s-ar întimpla să pierdem toate celelalte drepturi la cîte ne nizuim, să rămînem cel puțin cu acest mijloc comun de cultură a limbii și a spiritelor”⁶⁸.

„Astra” nu va fi singura asociație culturală a romînilor din Imperiul Austriac. În același timp, se organizează „Societatea pentru cultură și literatură romînă din Bucovina”, la început, într-un mod mai modest,

⁶¹ Eug. Hulea, *Astra. Istoric, organizare, activitate. Statute și regulamente*, Sibiu, 1944, p. 3.

⁶² *Ibidem*, p. 4.

⁶³ *Ibidem*, p. 5.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ A. Odobescu, *Asociațiunea transilvană pentru literatura romînă și cultura poporului român (Sesiunea din iulie 1862, în Brașov)*, în „Revista Romînă”. 1862, pp. 561—587.

⁶⁶ Eug. Hulea, *op. cit.*, p. 56.

⁶⁷ Al. Odobescu, *op. cit.*, pp. 575—578.

⁶⁸ Eug. Hulea, *op. cit.*, p. 6.

sub forma unei „Reuniuni române de lectură“, iar, mai apoi, în noua formă de societate pentru cultură și literatură română. Animatorul societății a fost profesorul I. G. Sbiera, elevul și discipolul credincios al lui Aron Pumnul, care a influențat puternic această societate culturală. Primul articol al statutelor societății stabilește că ea va fi un centru de adunare pentru familiarizarea cu progresele limbii și literaturii române și pentru discutarea, la un nivel științific, a diverselor probleme.

La 1 mai 1862 se deschide adunarea constitutivă a societății.

Societatea bucovineană își organizează o bibliotecă, la care, fapt semnificativ, contribuie și oamenii de cultură din Moldova, din Țara Românească și cei din Transilvania. Între donatorii bibliotecii se numără Laurian, Odobescu, Negruzzi, Bolliac, Alecsandri, Șaguna, Filimon și poetul G. Tăutu. Pătrunderea de cărți românești este împiedicată de poliție. Sbiera însă organizează un transport clandestin de cărți și reușește să-și asigure aprovizionarea bibliotecii cu publicațiile din Principate; de altfel, societatea corespunde în limba română cu autoritățile, ca și cu românii de pretutindeni, care se arătau interesați de bunul ei mers.

Peste câțiva ani, „Societatea“ din Bucovina își mărește baza de lucru. La 1 ianuarie 1865 intră în vigoare noile ei statute.

Societatea publică premii pentru lucrări, dă burse la elevi și la studenți, își îmbogățește biblioteca, face membri onorari pe Bariț, Bolliac, Andrei Mocioni, Șaguna, Laurian, Cipariu, V. Alecsandri, Bolintineanu și pe C. Hurmuzachi. În sfârșit, tot începând din 1865, apare „Foaia societății pentru literatura și cultura română în Bucovina“, la care vor colabora și oameni de cultură din Principate (Negruzzi, Sion, Alecsandri etc.). Societatea din Bucovina are mari greutăți din pricina limbii artificiale „pumnuliste“, care însă este cu încetul înlăturată, chiar de conducătorii ei și îndeosebi de frații Hurmuzachi.

„Asociației“ din Ardeal și „Societății“ din Bucovina li se va alătura în 1863 o nouă asociație intitulată „Asociațiune națională din Arad pentru cultura și conversarea poporului român“, a cărei deschidere solemnă are loc la 30 aprilie/12 mai 1863⁶⁹.

Între toate aceste asociații ființa o legătură vie, după cum, tot în acești ani, se intensifică legăturile înseși dintre românii din Principate cu cei de peste munți. Nu este vorba numai de legături de ordin literar, de ordin publicistic — care sînt evidente prin publicarea a numeroase produse literare într-o parte și în alta a munților, prin tipărirea necrologelor personalităților sau prin publicarea de vești de ordin cultural — ci de o legătură vie, organică, care se stabilește și se strînge zi de zi. Cînd la 24 ianuarie 1863, Ministerul de Poliție austriac suspendă interzicerea pentru aducerea de cărți de peste munți, lucrul este salutat cu bucurie de „Aurora Română“⁷⁰, tocmai pentru că această măsură urma să aibă consecințe favorabile intensificării legăturilor cu Principatele.

⁶⁹ Vezi G. D., *Deschiderea Asociațiunii din Arad*, în „Aurora Română“, nr. 10 din 15/27 mai 1863, pp. 125–126.

⁷⁰ *Ibidem*, nr. 3 din 1/13 februarie 1863, p. 33.

Există declarații din această vreme, făcute de personalități dintr-o parte și din alta, dovedind importanța pe care o avea problema culturii și a limbii legată de problema națională. În 1861, Gh. Crețianu, cel mai vîrstnic membru al grupului din 1851 de la „Junimea Romînă”, publică un articol în care subliniază, între altele, următoarele: „Idea reconstituirii edificiului nostru național a străbătut asemenea în multe capete; ea face a vibra multe inimi june și arzătoare. Să avem bune speranțe. *ea se va realiza într-o zi* (subliniere D.B.). Dar pînă atunci, să nu stăm cu brațele încrucișate... să pregătim inteligențele, de voim a nu fi surprinși de evenimente”⁷¹. Dacă astfel de lucruri le spunea Crețianu, care beneficia de oarecare libertate de a vorbi, cu atît mai frumoase apar cuvintele rostite de Cipariu, în adunarea „Asociației” din 1862. „Dea cerul — spune el — ca precum toți sîntem de un singe, toți ne-am îndulcit de la sînul mamei noastre cu aceleași cuvinte dulci, toți ne sîntem frați — oricît ne despart munții și văile și oricît ne împart stările politice și confesiunile religioase — tot numai una să fim o națiune, o limbă, o literatură. Și dacă pre alt cîmp romînul e tăiat în bucăți și purcede pe căi diferite, uneori cu totul contrarii, dar cel puțin în literatură, în pașii către cultură, numai un corp și numai un suflet să fie. Atunci, orice despărțiri politice, sociale și religioase ne vor tăia de la olaltă, dar spiritul națiunii și geniul romîn va tînde aripile sale peste toți fiii lui Traian și-i va ține legați intru legăturile păcii, frăției și unității naționale”⁷². Este limpede strînsa legătură pe care o făceau cercurile progresiste, pe care le reprezenta Cipariu, între problemele de cultură și planurile de înfăptuire a unității naționale depline a poporului romîn. Simțămintele calde și gîndurile ce scapără din declarația lui Cipariu par să fi fost unanime la membrii „Asociației”, căci în aceeași sesiune, ea alege ca membri onorari, la propunerea lui Gh. Bariț, o seamă de romîni de peste munți: C. A. Rosetti, Gh. Sion, N. Ionescu, Gr. Manu, Al. Odobescu și apoi, la propunerea lui Cipariu, pe Kogălniceanu, „Demostene al romînilor”⁷³.

Desigur că pentru poporul romîn din Transilvania, manifestarea simțămintelor sale reale era mult mai dificilă. De aceea asistăm uneori la manifestări forțate, impuse de Curtea de la Viena. Astfel în 1859, chiar Bariț publică un articol în care consideră ca „o gogomănie” și ca o punere „între drumuri” orice căutare din partea romînilor ardeleni spre „o nouă protecție”, adică spre Principate⁷⁴. Dar acest articol al lui Bariț, apărut într-un moment de tensiune, în vremea conflictului din Italia, în care timp Austria privea cu mare ostilitate pe Cuza, constituia neîndoielnic o notă falsă, ceva cu totul forțat. Mult mai aproape de

⁷¹ G. Crețianu, *Mișcarea literară din 1861 în Țările Romîne*, în „Revista Romînă”, 1861, pp. 839—840.

⁷² Alex. Odobescu, *op. cit.*, p. 575.

⁷³ *Ibidem*, p. 581.

⁷⁴ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 104 din 20 mai 1859, cf. I. Lupaș, *Problema transilvană în timpul lui Cuza și Carol I*, în „Memoriile Sect. Ist. Acad. Rom.”, Ser. III, tom. XXVIII, p. 564.

adevăr și de adevăratele simțăminte ale rominilor de peste munți era Papiu Ilarian, în memoriul pe care îl adresează lui Cuza în 1860, în care îi scrie că rominii din Transilvania, „bărbați și femei, bătrâni și tineri, toți ar fi gata să moară pentru domnul Cuza”⁷⁵. Papiu Ilarian exclamă tot în acest memoriu, evocând figura lui Mihai Viteazul: „O Principe și Doamne al rominilor! fie ca să vă stee întru ajutor geniul națiunii romîne, ca să răzbunați cu înțelepciune moartea și să fiți executorul fericit al planului celui mai mare domn și român ce a avut odată Dacia lui Traian”⁷⁶.

În sfârșit, însuși domnitorul Cuza pare să fi avut în această vreme gânduri apropiate de aceste țeluri de unitate națională; Papiu Ilarian îi scrisese doar că „Principatele Unite, fără de Transilvania, nu au viitor în Europa”⁷⁷. În martie 1861, Cuza felicită pe Victor Emanuel II, cu prilejul proclamării regatului Italiei, scriind cu acest prilej: „Italienii, frații noștri mai mari, și-au atins scopul înaintea noastră. Departe însă de a-i pizmui, salutăm dimpotrivă izbînda lor ca o chezășie și o nădejde pentru viitorul nostru”⁷⁸.

Simțămintele poporului român din Ardeal se vor vădi după proclamarea unirii administrative, la 24 ianuarie 1862, cînd domnitorul Cuza va primi în dar din partea lor o sabie de onoare⁷⁹. Mai înainte de aceasta, în toamna anului 1861, „Concordia” numea Principatele Unite „Țara făgăduinței”⁸⁰. În decembrie 1861, se publicau următoarele rînduri în „Țăranul Român” al lui Ion Ionescu de la Brad. „Trăi-vom noi care am luptat pentru această unire mai mult de 20 ani ca să videm realizat și celălalt vis de aur al nostru, o adunare națională una și singură pentru întreg poporul românesc?”⁸¹.

* * *

Asocierile de o formă apropiată — în unele privințe — de aceea a viitoarei Academii, care sînt înființate de rominii din Imperiul Habsburgic, se cereau neapărat încununat aici, peste munți, în forul înalt al unei societăți cu autoritate asupra întregii națiuni romîne. Numai aci — bucurîndu-se de sprijinul statului — se putea forma o astfel de societate, care, în același timp, nu trebuia să se limiteze, în privința membrilor, la personalitățile culturale muntene sau moldovene. Societatea urma să înfăptuiască cu autoritate opera de ordonare și de unificare a limbii.

⁷⁵ Al. Papiu Ilarian, *Memorand despre raporturile rominilor cu nemții, cu slavii și cu unгурii, în timp de pace și în cazul unei revoluțiuni în răsăritul Europei*, în „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie”, An. I, vol. I (1883), p. 145.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 146.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 142.

⁷⁸ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 568.

⁷⁹ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. II, p. 152.

⁸⁰ „Concordia”, nr. din 28 septembrie 1861, cf. A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. II, p. 151.

⁸¹ „Țăranul Român”, nr. din 17 decembrie 1861, cf. A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. II, p. 151.

fiind în același timp organul coordonator al vieții culturale românești de pretutindeni.

O dată cu formarea statului național, problema creării unei societăți academice se impune cu tărie opiniei publice din Principate. Înființarea, era evident, nu mai putea întârzia. De data aceasta nu mai avem de-a face, ca în deceniile precedente, cu propuneri disparate ale unor personalități clarvăzătoare, ci acum se asistă la o adevărată avalanșă de propuneri. Noua stare de lucruri era desigur o urmare directă a Unirii. Unitatea politică și economică era strâns legată de unitatea culturală, menită de altfel să pregătească desăvârșita unitate a întregii națiuni.

În una din primele ședințe ale „Societății Literare“, în 1867, se vor adresa mulțumiri — la propunerea lui Bariț — „cătore toți bărbații de litere, cîți s-au ocupat de la anul 1860 încoace cu ideea înființării unei societăți științifice“⁸². Acest fapt arată că pentru contemporani era limpede că societatea nu se datora unei personalități, ci unei serii întregi de inițiatori și străduitori, iar, pe de altă parte, reiese că anul 1860 era considerat ca un punct de plecare în ofensiva finală pentru întemeierea societății. O polemică din 1867 confirmă și ea caracterul complex al acestor inițiative. Combătind aserțiunea unui corespondent, care atribuia lui Șt. G. Morărescu ideea alcătuirii unei gramatici printr-o societate științifică compusă din romîni de pretutindeni (idee emisă într-un număr din 1864 al foii „Amicul Științei“)⁸³, Em. Mihăescu precizează în „Perseverența“ că ideea nu aparținuse lui Morărescu, ci că ea fusese „rezultatul mai multor întrevorbiri urmate pe atunci în mijlocul acelei grupe de tineri ai universității noastre“⁸⁴. Adevărul este că încă mai înainte, cu 4—5 ani, inițiativa fusese luată de mai multe personalități culturale din cele mai proeminente. Este de reținut și o scrisoare pe care o adresează V. A. Urechia foii „Romînul“ și în care el afirmă că deși personal propusese încă din anii 1858—1859 înființarea unei „Societăți literare“ totuși aceasta trebuia socotită drept un produs al „romînismului“⁸⁵. Urechia voia să arate prin aceasta că societatea luase naștere ca urmare a unui larg curent de opinie.

Deși inițiativa întemeierii nu se poate atribui în mod exclusiv vreunei personalități, totuși, inițiatorii din acești ani trebuie menționați. Unul din cei mai aprigi susținători ai ideii a fost G. Sion. El duce o adevărată campanie în acest sens prin publicația sa „Revista Carpaților“. Încă de la începutul anului 1860, Sion cere ca guvernul să întemeieze „o academie compusă din bărbați competenți, erudiți, atît în științele pozitive, cît și în cele abstracte, aleși după valoarea operilor din orice provincie romîună“. Academia urma să redacteze un dicționar, să țină concursuri și să acorde premii „pentru gramatici și cărți filologice“⁸⁶.

⁸² *Analele Societății Academice Romîne*, București 1869, tom. I, p. 27.

⁸³ „Perseverența“, nr. 45 din 10 august 1867, p. 2.

⁸⁴ *Ibidem*, nr. 47 din 17 august 1867, p. 3.

⁸⁵ „Romînul“, nr. din 12 august 1867, pp. 677—678.

⁸⁶ G. Sion, *Despre litere*, în „Revista Carpaților“, 1860, trim. I, pp. 295—301.

Peste câteva numere, Sion publică un nou articol, în care face un istoric al academiilor⁸⁷ și cere din nou întemeierea societății, căci „fără de aceasta, talentele sînt osindite a zace în întunec ca florile mirositoare abandonate între mărăcini sau călcate de picioarele profane“, iar „limba se va învîrți încă mult timp în rătăcirile ignoranței... sau în anarhie și desordine“⁸⁸. El se pronunță împotriva imitării statutelor academiilor străine, îndeosebi cele germane, ceea ce, după informațiile sale, era în intenția Eforiei Scolilor, care intenționa să creeze o academie didactică, „cu facultăți mărginite și supusă iurisdicțiunii autorităților scolastice“. Sion este de părere să se copieze, în cazul imitării, modelul Academiei franceze⁸⁹. El atrage atenția Adunărilor asupra însemnătății problemei, scriind că „a vivifica și a înălța morala unei națiuni este tot atîta, ba încă și mai important ca ideea de a-i spori armata“⁹⁰.

În încheiere, Sion face propuneri practice, cerînd să se întemeieze o „academie romînă“ formată din 15 membri, avînd în preocupări: probleme de limbă, acordarea de premii și ordonarea documentelor istorice. Guvernul urma să numească 9 membri, iar ceilalți să fie aleși. Toți membrii trebuiau să fie numiți pe viață, iar vacanțele completate prin alegere. Semnificativ este și faptul că Sion propune ca orice romîn să poată fi membru al societății, „fără distincțiune de provincie sau de protecțiune“, dar cu „oarecare titlu literariu cunoscut“. El mai cere retribuirea membrilor și supunerea bibliotecii Statului sub autoritatea Academiei⁹¹. Ceva mai tîrziu, tot în 1860, Sion are prilejul de a acționa direct pentru înființarea Academiei, cu ocazia organizării comisiei pentru strîngerea documentelor istorice⁹².

Spre sfîrșitul anului 1859, deci înainte de Sion, A. Treb. Laurian publică un articol: „Dicționarul și oarecari reflexiuni asupra trebuințelor noastre“⁹³, în care propune alcătuirea unei societăți, care să întocmească dicționarul limbii romîne. După Laurian, o parte din membrii societății urmau să extragă din cărți și manuscrise „vorbele și frazele romîne“, iar altă parte trebuia să culeagă vorbirea „locuitorilor romîni“ din ținuturi diferite, strîngînd „toate vorbele și frazile romîne din gura lor“. El mai propune ca paralel cu societatea „lessicografică“, să se organizeze și una istorică, care să culeagă „toate documentele relative la istoria noastră“, cercetîndu-le „cu critică“ și publicîndu-le; precum și una științifică avînd sarcina „de a explora țerile noastre din punctu de vedere al istoriei naturale“. Laurian credea că cele trei societăți puteau lucra și în comun — „dîndu-și mînă de ajutor una alteia“ — și

⁸⁷ Între altele menționează: „Destul e să adăogăm că chiar în Rusia încă de la anul 1724 s-au înființat două academii în Petersburg și una la Moscova“. Tot articolul e publicat în „Revista Carpaților“, 1860, trim. II, pp. 156–170.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 165.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 166.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 167.

⁹¹ *Ibidem*, p. 170.

⁹² Vezi mai jos.

⁹³ „Instrucțiunea Publică“, noiembrie, 1859, pp. 28–30.

în încheiere cerea sprijinul guvernului și un schimb de păreri asupra problemei.

În vara anului 1860 — într-un discurs rostit la încheierea anului școlar — Ioan Maiorescu propune să se întemeieze „o societate academică sau literară, destinată a concentra activitatea erudiților români... pentru cultura limbei, pentru studiul istoriei naționale“. El arată că această problemă reprezenta „una din necesitățile cele mari“, dar că „motive de o însemnătate gravă au determinat pe Eforie a amâna pentru anii viitori realizarea acestui proiect“⁹⁴. Este de remarcat că atât proiectul lui Laurian, cit și acela al lui Ioan Maiorescu, nu par atât de restrânse, cum prezintă Sion proiectul Eforiei Școlilor în articolul său *Despre academii*. În orice caz, I. Maiorescu pare să fi fost îndelung preocupat de gândul înființării academiei. Aceasta face pe redactorul „Gazetei Transilvaniei“ să amintească cu prilejul decretului de înființare al „Societății Literare“ de planul lui Maiorescu și al Goleștilor⁹⁵ și determină pe Bariț să exclame, într-o corespondență din 1867: „Fericite Maiorescule, tu ai dus această dorință cu tine în morment. Bucură-te și tu alături cu cei vii acolo unde te afli!“⁹⁶.

Alături de Sion, de Laurian și de I. Maiorescu, trebuie considerat pe un plan egal și V. A. Urechia. El propune în 1860, în calitatea sa oficială de director al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii din Moldova, înstituirea unei comisii „din bărbați din toate provinciile române“, pentru alcătuirea unui dicționar și a unei gramatici⁹⁷. Intensa sa activitate în societatea și la revista „Ateneul Român“ din Iași se desfășoară de asemenea, în bună măsură, pe aceeași linie.

Ideea însă nu se mărginea la aceste personalități de cultură. Însuși Bariț declară „Societății Academice“, în ședința de închidere a primei sale sesiuni, că el avusese ideea înființării societății cu zece ani mai înainte⁹⁸. G. Crețianu cere și el în 1861 întemeierea unei „Societăți Literare“, deși nu părea să-i dea o sferă de activitate prea largă⁹⁹; iar Constanța Dunca propune între alte instituțiuni „utile, cerute cu căldură și necesari cu urgență“: „Stabilirea limbei și-al ortografului prin o asociațiune de sapienți români de pretutindeni“¹⁰⁰. Ceva mai târziu, tot

⁹⁴ I. Maiorescu, *Starea instrucțiunii publice în România de Sus*, în „Amicul literaturii române“, nr. 7 din 1 septembrie 1860, p. 50.

⁹⁵ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 59 din 30 iulie/11 august 1866, p. 235. În timpul rostirii discursului din vara 1860, la cîrma Țării Românești se găsea guvernul liberal-radical al generalului Nic. Goleșcu.

⁹⁶ *Ibidem*, nr. 72 din 13-25 septembrie 1867, p. 287.

⁹⁷ „Romînul“, nr. din 12 august 1867, pp. 677-678; V. A. Urechia, *Actele și serbarea națională a inaugurării Societății pentru gramatica și glosariul limbei române*, București, 1867, p. 49; *Analele Societății Academice Române*, București, 1869, tom. I, p. 25.

⁹⁸ *Ibidem*, tom. I, pp. 127-128.

⁹⁹ G. Crețianu, *Mișcarea literară din 1861 în Țerile Române*, în „Revista Romînă“, 1861, p. 852.

¹⁰⁰ „Amicul Familiei“, nr. 18 din 1 decembrie 1863, p. 223.

Constanța Dunca anunța că avea sub tipar „un proiect de formarea unei Societăți Literare cu statutele sale”¹⁰¹.

Alături de aceste propuneri datorite oamenilor de cultură, inițiativa lui Ev. Zappa, un bogătaş al vremii, vine să sprijine din punct de vedere material acțiunea dusă pentru întemeierea Academiei. Potrivit unei informații dată mai târziu de Bolliac, Zappa făcuse propunerea creării „Societății Literare”, oferind fonduri însemnate, în casa lui Ion Ghica, pe atunci președintele Consiliului de Miniștri¹⁰². În luna februarie 1860, Evanghelie Zappa oferă guvernului Țării Românești un fond de 3000 galbeni pentru cei ce ar face „cel mai bun dicționar românesc, cea mai bună gramatică și cele mai bune traducțiuni în limba națională, a clasicilor streini cei mai aleși”¹⁰³. Primind această ofrandă, guvernul se întrunește și încheie un jurnal, la 7 aprilie (inaintat domnului peste 2 zile)¹⁰⁴, în care propune inițierea unor subscrieri naționale „pentru crearea și a altor premii în folosul literaturii, precum și pentru fondarea unei societăți academice compusă din bărbați literați”¹⁰⁵. În urma acestei acțiuni, trec câteva luni de zile fără ca vreun alt membru al clasei dominante să se grăbească să dea vreo ofrandă. Atunci la 10 septembrie, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice cere lui Zappa să trimită cei 3000 galbeni oferiți pentru premii¹⁰⁶.

Primind înștiințarea, Zappa se hotărăște să întregească donația sa cu încă 2000 galbeni, lucru pe care îl comunică la 29 septembrie 1860, motivând această nouă inițiativă prin dorința de a nu se pierde timpul în așteptarea altor donații. El cere să se treacă grabnic la alcătuirea dicționarului, dând chiar unele indicații practice. Astfel, cere să se accepte în dicționar străinismele „numai câte trebuiesc spre îndeplinirea limbei”, și în același timp recomandă ca să se culeagă „toate zicerile, care erau ascunse încoace și încolo și chiar întrul colibeii celui mai prost țăran”¹⁰⁷. Urmează un raport către domn, prin care se supune spre aprobare un nou jurnal al guvernului „pentru regularea fondului de 5000 galbeni dăruiți de dl. Evanghelie Zappa”¹⁰⁸. Și peste câteva zile se publică în „Monitor” un decret privind întrebuițarea celor 5000 galbeni donați de Zappa¹⁰⁹.

¹⁰¹ „Amicul Familiei”, nr. 3 din 15 aprilie 1864, p. 350.

¹⁰² „Trompeta Carpaților”, nr. 539 din 6/18 august 1867, p. 2154 col. II. Mai târziu, în 1863 îl vedem tot pe Zappa dăruiind armatei romine o baterie de tunuri. („Monitorul”, nr. 66 din 4 aprilie 1863, p. 269 col. I).

¹⁰³ Adresa Min. Cult. și Instr. Publ. către Ev. Zappa, 10 septembrie 1860. *Arh. St. Buc.*, Min. Cult. și Instr. Publ., nr. 306/1860, f. 4.

¹⁰⁴ Raport către domn, 9 aprilie 1860. *Ibidem*, f. 3.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ Adresă din 10 septembrie 1860. *Ibidem* f. 4.

¹⁰⁷ *Serbarea Academiei Romine pentru împlinirea a XXV ani de la înființarea ei. 1866–1891*, București 1891, pp. 57–58.

¹⁰⁸ Raport din 18 oct. 1860. *Arh. St. Buc.*, Min. Cult. și Instr. Publ., nr. 306/1860, f. 6.

¹⁰⁹ „Monitorul Oficial al Țării Românești”, nr. 253 din 25 octombrie 1860, pp. 1229–1230; „Instrucțiunea Publică”, 1860, pp. 300–301.

Prin decret, se hotărăște crearea „fondului Zappa“, „pentru încurajarea și progresul limbii și literaturii române“ și se stabilește ca fondul să se dea cu dobândă (art. 2), venitul anual servind la acordarea de premii (art. 3). De asemenea, se hotărăște ca — pentru început — premiile să fie atribuite „pentru facerea unei gramatici și a unui dicționar român“. Se dă termenul de 1 noiembrie 1861 pentru predarea manuscrisului gramaticii și acela al literei A din dicționar. Pentru cea dintâi lucrare se oferă un premiu de 200 galbeni, iar pentru a doua un premiu de 300 galbeni. Comentind decretul domnesc, G. Sion îl va critica, arătând că „pentru premiuri atât de mici, nu se apucă nimeni de scris gramatică“¹¹⁰ și cerind ca statul să adauge și el fonduri și să creeze „o societate care să reprezinte inteligența, erudițiunea și geniul României“¹¹¹.

Zappa n-a fost totuși descurajat de modul utilizării fondului donat, căci în testamentul ce-l alcătuiește la 30 noiembrie 1860, lasă câte 1000 galbeni venit anual „la orinduita societate literarie română pentru dezvoltarea și regularea limbii române“¹¹². Donațiile lui Evanghelie Zappa au jucat un rol important în procesul de creare a „Societății Literare“. Prin aceste donații s-a creat baza materială a societății. În 1867, la inaugurarea „Societății Literare“, Urechia declară că prin fondurile lui Zappa se asigurase pe deplin „independența societății“¹¹³. În orice caz, în bugetul „Societății Academice“ pe anul 1867—1868, veniturile din fondul Zappa și din fondul mai redus Cuza depășesc subvenția acordată de guvern¹¹⁴; iar, în 1891, averea în efecte a Academiei era de 769 292 lei, dintre care fondul Zappa reprezenta 312 366,80 lei; iar, în ce privește imobilele, dintr-un total de 1 002 000 lei, donația Zappa reprezenta 242 000 lei¹¹⁵. Inițiativa lui Zappa a fost de bun augur pentru societatea ce urma să se înființeze. Ea se explică, în bună măsură, prin propriile interese ale acestui bogătaș și ale clasei burgheze, pe care el o reprezenta, interesată în dezvoltarea culturii naționale, instrument de dobândire a supremației pe toate planurile pentru burghezie. Zappa înțelegea că unitatea culturală și dezvoltarea culturală nu puteau decît să ajute la dezvoltarea economică a statului, care la rîndul ei îi sprijinea propria sa activitate. Desigur însă că dezvoltarea culturală, chiar și în concepțiile celor mai înaintați reprezentanți ai burgheziei, era departe de a corespunde tuturor necesităților culturale ale poporului.

Anul 1860 a fost un an deosebit de favorabil în procesul de întemeiere al „Societății Literare“. Pe lângă nenumăratele propuneri ce se fac, în acest an, în vederea înființării societății, în afara creării bazei materiale prin donația Zappa, mai înregistrăm încă un fapt deosebit de interesant: activitatea comisiei „întocmită asupra adunării mate-

¹¹⁰ G. Sion, *Dicționarul român. Premiul Zappa*, în „Revista Carpaților“, II (1861), partea I, p. 9.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 11.

¹¹² *Serbarea Academiei Române...*, București, 1891, pp. 54—61.

¹¹³ *Analele Societății Academice Române*, București, 1869, tom. I, p. 15.

¹¹⁴ *Ibidem*, tom. I, p. 104.

¹¹⁵ *Serbarea Academiei Române...*, București, 1891, p. 55.

rialului necesar pentru scrierea istoriei țării¹¹⁶. Această comisie intră în activitate în toamna anului 1860, când se trimit convocări unui număr de personalități culturale sau politice: Laurian, Ioan Maiorescu, Alex. Odobescu, P. Cernătescu, I. Brătianu, F. Aaron și Eliade¹¹⁷. Este semnificativ faptul că încă de la 24 septembrie, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din Țara Românească se adresează celui din Moldova, cerându-i părerea „asupra acestei chestiuni, care este în interesul ambelor țări surori¹¹⁸”.

Datorită împrejurărilor nu se ajunge la intrarea în activitate a comisiei decât la începutul lunii noiembrie 1860, după două ședințe amânate (una la 30 septembrie și alta la 25 octombrie). La 5 noiembrie se strânge comisiunea, alegînd ca președinte pe Laurian și ca secretar pe Sion. Primul proces-verbal este semnat de Dim. Ghica, în calitate de ministru, și de Laurian, Maiorescu, Fl. Aaron, Cernătescu și Odobescu¹¹⁹. Prin jurnal se decide ca, pînă la ședința următoare, Sion să prezinte un proiect de statute¹²⁰. Între timp, Dim. Ghica trimite o nouă adresă în Moldova, la 9 noiembrie, cerînd constituirea unei comisii asemănătoare¹²¹. Un răspuns venit mai tîrziu, din partea lui V. A. Urechia, arăta că ministerul din Moldova intenționa să ceară fonduri Adunării pentru instituirea unei comisii similare, în anul următor¹²².

Sufletul comisiei de la București a fost Sion, deși Laurian, autorul propunerii amintite din „Instrucțiunea Publică”, l-a secondat. Însărcinat cu alcătuirea statutelor, Sion propune „de a profita de ocaziune și a proiecta o instituțiune mai dezvoltată, care să aducă foloase mai mari pentru dezvoltarea culturii intelectuale a națiunii”. Propunerea lui Sion fiind acceptată „în unanimitate”, el se pune pe lucru și „în curs de cîteva ședințe proiectul se termină cu înțelegerea cea mai perfectă a tuturor membrilor comisiei¹²³”. Astfel, se ajunge la raportul comisiei, care începe cu următoarele cuvinte de o deosebită însemnătate, sintetizînd însăși esența problemei: „Romîinii, abia intrați în secolul lor de renaștere, n-au avut însă nici destul timp, nici destule elemente pentru ca să-și organizeze toate instituțiunile ce reclamă bună starea lor morale și materiale... Astăzi, cînd pozițiunea lor politică se vede din zi în zi întărindu-se, urmează ca și dezvoltarea lor intelectuală să se facă mai rapide și mai solidă. Aceasta e o condițiune *sine qua non*, pentru ca să poată cu drept cuvînt merita titlul de națiune europeană, care pînă acum li se contestă de către străini¹²⁴”.

¹¹⁶ *Arh. St. Buc.*, Min. Cult. și Instr. Publ., dosar nr. 363/1860.

¹¹⁷ *Ibidem*, f. 1, 32.

¹¹⁸ *Ibidem*, f. 3.

¹¹⁹ *Ibidem*, f. 12, 13.

¹²⁰ *Ibidem*, f. 14.

¹²¹ *Ibidem*, f. 15.

¹²² *Ibidem*, f. 16.

¹²³ G. Sion, *Societatea Academică*, în „Revista Carpaților”, II (1861), partea I, p. 74.

¹²⁴ „Instrucțiunea Publică”, noiembrie 1860, p. 321.

Raportul arăta mai departe că „între așezămintele, care au contribuit la luminarea și mărirea popoarelor, se numeră fără contestațiune și societățile științifice“. Continuînd, membrii comisiei subliniază deosebita importanță a culegerii materialelor istorice și a rezolvării problemelor ce se puneau legate de limbă și declară că „au găsit cu cale a nu se mărgini numai la cercul însărcinării“, și că, în consecință, propun „fundarea unei societăți organizată într-un cerc mai întins“¹²⁵. Propunerea comisiei este însoțită de proiectul unei societăți academice, rezultat probabil al înțelegerii dintre Laurian, Sion și Maiorescu, care toți trei erau autori ai unor astfel de proiecte. Prin acest proiect se propune alcătuirea unei societăți academice cu două secții, cărora trebuia să li se adauge cu timpul încă una, a „științelor și artelor frumoase“¹²⁶.

În proiectul de statute se arată că societatea urma să fie subvenționată și patronată de guvern (art. 1), avînd scopul de a stimula științele și artele și ca sarcină imediată „adunarea documentelor și cultura limbii“ (art. 2). Tot în proiect se propune ca societatea să fie compusă din 18 membri, împărțiți în secția „arheologică și istorică“ și în cea „literară și lexicografică“ (ulterior, trebuind să se adauge o secție a științelor naturale) (art. 3). Se mai stabilește că cea dintîi secție se va ocupa cu adunarea de documente, va organiza misiuni științifice, precum și cercetări arheologice în țară, în timp ce secția a doua se va îndeletnici, în primul rînd, cu alcătuirea unui dicționar (art. 4). Interesant este că se stabilește prin statut că doar 6 membri vor fi *numiți*, ceilalți urmînd să fie *aleși* ulterior. De asemenea, se propune ca societatea să formeze „un corp independente“ (art. 6) și ca membrii, numiți sau aleși, să fie „pe viață“ (art. 7). Interesantă este și prevederea ca membrii să fie salarizați cu cîte 300 lei pe lună și cîte 16 lei de fiecare ședință. Societatea urma să aibă doi președinți de secție, care, alternativ, trebuiau să îndeplinească și funcțiunea de președinte al societății. Se stabilea și obligația pentru fiecare secție de a ține pînă la 100 ședințe pe an (art. 17), avînd și îndatorirea de a publica o revistă periodică (art. 21). Bugetul întreg al societății trebuia să însumeze suma de 304 000 lei¹²⁷.

Proiectul comisiei este înaintat în luna decembrie guvernului. Generalul Barbu Vlădoianu, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, îl supune în dezbaterea acestuia prin referatul nr. 511 din 18 ianuarie 1861. Totuși, guvernul nu dă urmare propunerilor și chestiunea rămîne înmormintată încă un număr de ani¹²⁸. Sînt toate probabilitățile ca această neluare în considerare să se fi datorat grelei situații în care se afla guvernul Epureanu, într-un aprig conflict cu Adunarea, la începutul anului 1861.

¹²⁵ „Instrucțiunea Publică“, noiembrie 1860, p. 321.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 322.

¹²⁷ *Ibidem*, pp. 323–325.

¹²⁸ Vezi V. A. Urechia, *Istoria școlilor...*, București, 1894, vol. III, p. 271.

O dată cu anul 1861, se intră într-o perioadă neutră de cițiva ani în ceea ce privește problema înființării societății academice. Chestiunea desăvârșirii Unirii, a obținerii unirii depline administrative a Țării Românești cu Moldova paralizează inițiativele în alte direcții. De problema înființării societății se lega desigur și chestiunea relațiilor cu Austria, pe care domnitorul Cuza și cei ce-l înconjurau căutau s-o menajeze, pentru a-i obține consimțământul la recunoașterea Unirii depline. Acestor motive li se mai adăugau împrejurările interne deosebit de grele și în bună măsură nefavorabile unor preocupări de acest fel, oarecum îndepărtate de sfera politicii de zi de zi. Între liberalii-radicali și conservatori se dădea încă aprig lupta pentru putere. Oscilând între aceste două forțe și bizuindu-se pe liberalii-moderati, domnul căuta să ducă o politică de echilibru. Desele conflicte dintre guverne și Adunări contribuie și ele la întreținerea acestei atmosfere neprielnice planurilor de înființare a Academiei. Abia în 1863, când lucrurile încep a se limpezi pe plan politic, când, pe de o parte, domnul își manifestă hotărât intenția loviturii de stat, iar, pe de altă parte, forțele ostile domnului se grupează în „coaliția monstruoasă“, se repune problema înființării Academiei.

Gîndul pare să-l fi reaprins însuși domnul prin donația sa de la 28 martie 1863. Cuza dăruiește 1000 galbeni a căror dobîndă trebuia să servească la „premieri pentru cel mai bun uvrăgiu științific scris în limba romînă asupra unei propuneri dată de Consiliul Superior al Instrucțiunii Publice“¹²⁹. Pentru anul 1863—1864 se stabilește ca obiect de premiere traducerea cărții I din *Eneida* lui Virgiliu¹³⁰. Inițiativa domnească sprijină viitoarea înființare a „Societății Academice“, căci fondul Cuza constituie, alături de fondul Zappa, baza materială pe care se va înălța „Societatea Literară“ în anii 1866—1867.

Tot în anul 1863, un ministru al domnului, V. Boerescu, se gîndește la înființarea unei societăți academice, care însă se confunda în mintea sa cu un consiliu de universitate. El propune crearea a două academii, una la București și alta la Iași¹³¹. S-a pus ipoteza ca propunerea lui Boerescu să fi oglindit însăși dorința sa de a nu lipsi dintr-un astfel de organism cultural, căci, fiind membru al corpului didactic superior, Boerescu își vedea asigurată desemnarea în societate. Anul 1863 se încheie cu aceste două scîlpiri, care arătau că problema nu putea fi socotită încheiată, ci că ea frămînta încă, cu toate că alte chestiuni abătuseră un timp gîndurile de la problema înființării „Societății Academice“.

Problema capătă o nouă și hotărîtoare întorsătură în anul 1864, an de o deosebită însemnătate în istoria Romîniei, datorită acțiunii de la 2/14 mai a domnitorului Cuza și a sfetnicului său Mihail Kogălniceanu. Noua situație face posibilă adoptarea unei serii întregi de mă-

¹²⁹ *Academia Romînă. Acte de fundațiune. MCMXXVII*, București, 1932, p. 5.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 8.

¹³¹ Vezi Anibal Teodorescu, *op. cit.*, pp. 19—20.

suri, care ajută în mod substanțial desăvîrșirii procesului de organizare a noului stat. Dacă primul rol pe plan politic îl joacă în această vreme Kogălniceanu, pe plan cultural acest rol este asumat de Nic. Crețulescu. Xenopol a relevat activitatea depusă de Crețulescu în aceste luni, el apreciind că „acele 6 luni petrecute la Ministerul Instrucției pot fi socotite cele mai rodnice clipe din viața lui”¹³². Între altele, lui Crețulescu i se datorează legea instrucțiunii publice din decembrie 1864¹³³. El nu se mărginește în activitatea sa la reorganizarea învățămîntului, ci avînd o privire de ansamblu asupra întregii culturi, căută să-i sprijine dezvoltarea în toate privințele. Crețulescu se ocupă de arhive, de biblioteci, de muzee, ajutînd, în același timp, la înființarea societăților culturale și științifice.

În ceea ce privește muzeele, se reorganizează Muzeul de Istorie Naturală și se creează Muzeul de antichități, iar între societățile științifice nou-înființate cu sprijinul lui Crețulescu, trebuie amintită, în primul rînd, „Societatea de Științe Naturale”, care se inaugurează la 31 octombrie 1865, fiind creată „în scop de a conlucra la înaintarea științelor și în special a face să se cunoască producțiunile solului Romîniei în sine însuși și în raporturile sale cu artele, industria și agricultura”¹³⁴. La temelia acestei societăți stă o adresă a lui Crețulescu către Davila, Exarcu și Gr. Ștefănescu, din 11 septembrie 1864, prin care cei trei sînt rugați să se constituie într-o comisie pentru a analiza problema „meziilor celor mai potrivite pentru studiul structurii geologice și petrografice a țării”, elaborînd și „un program de exploatarea țării în privința geologică”¹³⁵.

Urmarea adresei ministeriale este întrunirea celor trei oameni de cultură și un raport al lor din 7 octombrie 1864, prin care, între altele, propun înființarea „Societății de Științe Naturale”¹³⁶. Pe baza raportului comisiei, se încheie un jurnal al Consiliului de Miniștri la 13 octombrie, prin care se hotărăște constituirea la București a unei „Societăți de Științe Naturale”¹³⁷. Urmează decretul domnesc din 22 octom-

¹³² A. D. Xenopol, *Nicolae Crețulescu. Viața și faptele lui. 1812—1900*, București 1915, p. 88.

¹³³ *Ibidem*.

¹³⁴ Anast. Fetu, *Incercările pentru dezvoltarea științelor naturale în Romînia*, București, 1874, p. 15.

¹³⁵ *Arh. St. Buc.*, Min. Cult. și Instr. Publ., dosar nr. 523/1864, f. 6, 19.

¹³⁶ Comisia motivează astfel această propunere. „... nu vom insista d-le Ministru. asupra utilității și importanței unor asemenea lucruri. Este destul a indica natura lor ca fiecare să vadă de cîtă utilitate ele pot fi pentru țară și junimea noastră. Științele pozitive, științele de observație și de experiență, care dau seriozitate spiritelor ce le cultivă, despărțindu-le de sofismele și de aberațiile la care conduc adesea studiile exclusive speculative și literare, vor lua o dezvoltare ale căror rezultate nu vor întîrzia a deveni evidente. Formarea societăților științifice, astfel după cum le-am conceput, va deschide noue și atrăgătoare perspective în care junimea nu va întîrzia a se arunca și se va da astfel un scop și o direcție unei activități, care exercitîndu-se adesea fără experiență și fără conștiință, în sfera politică nu face decît să arunce nouă elemente de confuzie și de agitație în mijlocul acelor elemente deja destul de numeroase ce există...” (*Ibidem* f. 18).

¹³⁷ *Ibidem*, f. 26, 29.

brie 1864¹³⁸. Totuși, intrarea în activitate a societății nu va avea loc decât în toamna anului următor¹³⁹. Este de semnalat că această „Societate de Științe“ lucra cu trei comitete, unul zoologic, altul botanic și ultimul geologic.

Altă societate care se organizează cu sprijinul lui Crețulescu este aceea a „Ateneului Român“, legată strâns de problema popularizării culturii prin cursuri libere. Primul număr din 1865 al foii „Natura“¹⁴⁰ conține informații interesante privind problema acestor cursuri, arătând că „mai mulți bărbați“ organizaseră „cursuri ce se vor face seara“, cel dintâi urmînd a fi ținut de C. Exarcu, la 28 ianuarie 1865¹⁴¹. Într-adevăr, după o mărturisire mai tîrzie a conferențiarului, la data stabilită se inaugurează aceste prelegeri, premergătoare conferințelor „Ateneului Român“. Lui Exarcu îi vor urma numeroși alți conferențieri, care vor dezvolta subiecte diferite, în iarna și primăvara anului 1865, „în salonul caselor“ lui C. Ghica, „lingă Cișmigiu“¹⁴². Mai mult decât atît, potrivit unor informații cuprinse tot în „Natura“, lecturi publice se țin și în provincie. Astfel, la Galați, un anume Troteanu vorbește despre *Economia socială*, la Brăila Stroe Beloescu conferențiază despre *Științele pozitive*, la Botoșani I. V. Adrian vorbește despre *Tradițiunile naționale, și istoria Romînilor*, dr. Isac despre *Medicina populară*, V. Pădure, despre *Sistemul metric*, iar la Craiova, Stolojan și Gh. Chițu țin și ei conferințe, se pare chiar înaintea celor din București¹⁴³.

Pe baza acestor cursuri se organizează „Societatea Ateneului Român“, datorită sprijinului lui Nic. Crețulescu și a străduințelor lui C. Exarcu și ale lui V. A. Urechia¹⁴⁴. Propunerea înființării o face Exarcu lui Crețulescu, în octombrie 1864. Aprobarea dată în principiu nu este concretizată decât în toamna anului următor, însă cursurile publice, care își au începutul la 28 ianuarie 1865¹⁴⁵, merg întru totul pe linia viitoarei Societăți a „Ateneului“. La 31 octombrie 1865, se inaugurează cele

¹³⁸ Arh. St. Buc., Min. Cult. și Instr. Publ. dos. nr. 523/1864, f. 33. Vezi și „Statutele“ (f. 48–52, 57–60).

¹³⁹ *Ibidem*, f. 90.

¹⁴⁰ La 1 ianuarie 1865 își reîncepuse apariția foaia „Natura“, după o întrerupere determinată de moartea lui Baraș; ea este condusă de Constantin Exarcu și de Dim. Ananescu. În prospectul prin care se motivează reapariția foii, se arată că „Natura“ urma să fie un jurnal „pentru propagarea științelor pozitive în Romînia“, căci „studiile speculative domină pretutindeni în colegii și facultăți, oamenii ce le îmbrățișează și le cultivă dominînd asemenea pretutindeni, în societate și în guvern; studiile științifice din contra exilate sau părăsite și disprețuite în colegiuri sau facultăți, oameni de științe părăsiți asemenea și fără influență în societate“ (Prospectul anului 1865 al foii „Natura“). Din toamna anului 1865, „Natura“ devine organul de publicitate al „Societății de Științe Naturale“ (A. nast. Fetu, *op. cit.*, p. 91).

¹⁴¹ „Natura“, nr. 1 din 1 ianuarie 1865, p. 8.

¹⁴² A XX-a aniversare a Atheneului român, București, 1885, p. 82.

¹⁴³ E/xarcu/, *Instrucțiunea și educația. Puterea ideilor. Marele inamic. Lec-turile publice*, în „Natura“, nr. 14 din 8 aprilie 1865, p. 107.

¹⁴⁴ V. A. Urechia, *Darea de seamă a dlui v. președinte al Ate-neului... cu ocaziunea serbării jubileului de 25 ani a acestei instituțiuni*. București, 1894, p. 9.

¹⁴⁵ V. A. Urechia evocă într-o cuvîntare de mai tîrziu sala cea mare a

două societăți, cea de „Științe Naturale“ și cea a „Ateneului“, ultima avînd trei secții (moralo-politică, de științe naturale, fizică și matematică și de literatură și bele-arte). Scopul „Ateneului“ era, pe de o parte, înmulțirea cunoștințelor membrilor „prin placide și conscientioase investigații asupra științei și adevărului“, iar, pe de altă parte, propagarea cunoștințelor prin lecturi și cursuri publice sau jurnale¹⁴⁶.

Ateneul își începe activitatea, ducînd o largă acțiune de popularizare a culturii și a științei (spre deosebire de „Junimea“ de la Iași, organizată tot în acești ani și care nu înțelegea să aibă rosturile largi culturale ale acestui „Ateneu“ bucureștean). După primele cursuri, Exarcu, gîndind mai departe decît ceilalți membri, cere ca să se înceapă și cursuri „cu totul populare, care să se adreseze către clasele de jos ale societății“¹⁴⁷. În același timp, îngrijorat de atmosfera în care lucra „Ateneul“, între membrii căruia pătrunseră unii din opozanții domnului, el semnala — referindu-se la tinerii liberali-radicali, partizani ai lui C. A. Rosetti — că printre ateneiști erau unii tineri de culoare „roșie cu totul“¹⁴⁸. Ceva mai tîrziu, într-un nou articol, Exarcu sfătuiește din nou pe tinerii ateneiști la prudență și le cere să nu primească înriuriri, „ori de unde va veni această influență“¹⁴⁹. Mai alarmat, la începutul lunii decembrie, el inserează următoarele rînduri în „Natura“: „E de dorit ca publicul sau guvernul să nu se sperie dacă vreunii din oratorii ce vorbesc în salonul Ministerului Cultelor emit o idee mai mult sau mai puțin îndrăzneată, mai mult sau mai puțin dreaptă sau exagerată. Nu trebuie să dăm lucrurilor mai multă importanță decît au în realitate“¹⁵⁰. Totuși, prezența multora dintre opozanții lui Cuza (membri ai societății „Progresul“ — ca T. Văcărescu sau E. Crețulescu sau colaboratori ai „Revistei Dunării“, opusă domnului) dau societății spre sfîrșitul anului 1865, un categoric aspect de frondă¹⁵¹. Conferința lui Alex. Lahovari despre Mirabeau determină guvernul la adoptarea anumitor măsuri de

casei lui C. Ghica, „încă deșartă de mobile, scaune avînd abia vreo 20“, cu lumina slabă „a citorva lămpi de petrol“, în care totuși un auditor numeros a salutat cu entuziasm apariția „lîngă o simplă măsuță de lemn alb“ a primului conferențiar. Tot în 1865, înainte de transformarea „Ateneului“ într-o societate recunoscută de guvern, vor mai vorbi în sala din casa Ghica, N. Racoviță, C. Stăncescu, Hasdeu, E. Bacaloglu, Marsillac, R. Ionescu, Alex. Petrescu, P. S. Aurelian, Em. Crețulescu, I. Fălcoianu (V. A. Urechia, *op. cit.*, pp. 11, 15).

¹⁴⁶ E/xarcu/, *Inaugurarea societății de științe naturale și a Atheneului Român*, în „Natura“, nr. 39 din 22 octombrie 1865, pp. 306—307. Vezi Statutele în „Anuarul Ateneului Român pe anii 1902—1903 și 1903—1904“, București, 1904, pp. 63—66; tot acolo (pp. 67—69) vezi lista conferințelor din 1865—1866.

¹⁴⁷ E/xarcu/, *Atheneul Român. Lecturele publice*, în „Natura“, nr. 41 din 8 noiembrie 1865, pp. 321—323.

¹⁴⁸ *Ibidem*.

¹⁴⁹ *O lege a naturii și a filosofiei istoriei*, în „Natura“, nr. 42 din 15 noiembrie 1865, pp. 329—331.

¹⁵⁰ *Atheneul Român. Lecturele publice*, în „Natura“, nr. 45 din 8 decembrie 1865, p. 354.

¹⁵¹ C. Prodan, *op. cit.*, pp. 6—8.

poliție, restrângându-se activitatea „Ateneului“, măsuri care nu vor fi înlăturate, decît după abdicarea domnitorului Cuza¹⁵².

Acțiunea dusă de Nic. Crețulescu în domeniul culturii se îndreaptă și spre vechiul plan al înființării „Societății Literare“. După cele ce afirmă Urechia în 1867, acest lucru s-a datorat în bună măsură și propunerii sale¹⁵³. În orice caz, la 21 august 1864, Crețulescu se adresează Consiliului Superior al Instrucțiunii Publice, cerîndu-i să redacteze un proiect de regulament pentru o comisiune însărcinată cu redactarea dicționarului limbii romîne. În adresă se arată cît era de urgentă sarcina redactării dicționarului, subliniindu-se, în același timp, „dificultățile unei asemenea lucrări, la care nu sînt suficiente nici viața și nici cunoștințele unui singur bărbat“. Pe de altă parte, se menționează și existența fondului Zappa. Crețulescu propune ca să se admită „principiul ca lucrarea dicționarului să se facă prin o comisiune compusă din *bărbați din toate părțile Romîniei*“ (subliniere D.B.). El mai pretinde că în această comisiune să fie reprezentate „toate limbile neolatine, prin romîni cunoscători de ele; de asemenea și limbile slave, germane, maghiare, turce nu vor lipsi comisiunii“. În încheiere, se cere ca să se aibă în vedere, la întocmirea proiectului, „pre acel după care Academia Franceză a purces la o lucrare analoagă“¹⁵⁴. Consiliul Superior al Instrucțiunii Publice, potrivit informațiilor date de Urechia, alcătuiește un regulament, care este „mai fără modificațiune“ (cum spune Urechia), regulamentul „Societății Literare“ din 1866. Se ia și aprobarea Consiliului de Miniștri și a Consiliului de Stat, dar domnitorul, fără a da un refuz scris, tergiversează, de teamă că va întîmpina greutăți în privința venirii membrilor societății din afara Principatelor Unite. Urechia semnalează unele negocieri ce s-ar fi întreprins de Crețulescu cu unii consuli, în vederea obținerii consimțămîntului pentru venirea membrilor din afară¹⁵⁵.

Străduințele lui Crețulescu nu duc la un rezultat concret, cu toate că și „Natura“ în nr. 1 din 1 ianuarie 1865 cere, exprimînd un curent de opinie, ca toți bărbații competenți să se adune și să se organizeze într-o societate literară „pentru a discuta și a se ocupa de această mare chestie a limbii“¹⁵⁶. Nu se cunosc, în detaliu, lucrările întreprinse în ultimii ani de domnie ai lui Cuza în vederea întemeierii „Societății Literare“¹⁵⁷, dar preocuparea pare să se fi menținut în permanență. Lucrul este arătat, de altfel, și de Urechia, care subliniază faptul că și Cariagdi, unul din urmașii lui Crețulescu, încercase să obțină, fără succes, apro-

¹⁵² C. Prodan, *op. cit.*, p. 10.

¹⁵³ V. A. Urechia, *Actele și serbarea națională a inaugurării Societății pentru gramatica și glosariul limbii romîne*, Buc. 1867, p. 50.

¹⁵⁴ *Arh. St. Buc.*, Min. Cult. și Instr. Publ. dosar nr. 740/1865, f. 2, 10.

¹⁵⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 50.

¹⁵⁶ „Natura“, nr. 1 din 1 ianuarie 1865, p. 8.

¹⁵⁷ Majoritatea lucrărilor privind proiectele referitoare la „Societatea Literară“ au fost depuse de Urechia în arhiva Academiei, (vezi pentru aceasta notele de la dosarele nr. 306/1860, f. 2; nr. 740/1865, f. 1 și nr. 1167/1865, f. 1 de la *Arh. St. Buc.*, Min. Cult. și Instr. Publice).

barea domnească la proiectul întocmit de predecesorul său¹⁵⁸. În orice caz, la 18/30 iulie 1865, regulamentul elaborat în urma inițiativei lui Crețulescu, „în privința instituirii unei societăți literare române, care să se ocupe cu formarea unui dicționar, unei gramatice și determinarea ortografiei române“, este din nou înaintat Consiliului Permanent al Instrucțiunii Publice. cu sarcina de a vedea dacă sînt de făcut unele modificări, pentru ca apoi să se ia măsuri în vederea sancționării domnești a regulamentului și în vederea convocării societății¹⁵⁹. Totuși, deși după expresia lui Iosif Hodoș, „societatea era pe aci a se înființa“¹⁶⁰, „Societatea Academică“ nu izbuteste să fie organizată și să ia ființă în ultimii ani ai domniei lui Cuza Vodă. Urechia mărturisește că dîndu-și seama de greutatea întîmpinate pusese pe referat rezoluția „la dosar, adăstînd vreme mai bună“ și că abia după 11 februarie scosese din nou hîrtille, supunîndu-le lui C. A. Rosetti, sub ministerul căruia se va ajunge, în sfîrșit, la înființarea și organizarea „Societății Literare“¹⁶¹.

Deși societatea la care se gîndea Crețulescu și urmașul său nu trebuia să aibă un caracter prea larg, limitîndu-se la problemele de limbă, avînd o sferă mai restrînsă ca în proiectul din 1860, totuși membrii „Societății Literare“ își vor da seama de efortul depus în ultima parte a domniei lui Cuza și de aceea mulțumirile lor se vor adresa, în ședința din 8.20 aug. 1867, și „cître acei din funcționarii din Ministeriul Cultelor și Instrucțiunii Publice care între anii 1865 și 1867 au reușit a elabora proiectul și a cîștiga semnăturile mai înalte pentru conchiemarea acestei «Societăți literare», între cele mai fatali împrejurări din cîte s-au putut ivi în timpurile noastre“¹⁶².

Anul 1865 se încheie, ca și primele luni din 1866, fără a se izbuti

¹⁵⁸ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 51.

¹⁵⁹ *Arh. St. Buc.*, Min. Cult. și Instr. Publ., nr. 740/1865, f. 3.

¹⁶⁰ Iosif Hodoș, *Originea societății academice din București*, în „Familia“, nr. 45 din 20 noiembrie/2 decembrie 1867, p. 532.

¹⁶¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 51. Tot pe Urechia îl vedem în septembrie 1865 propunînd o societate academică de felul celei inițiate de V. Boerescu, cu doi ani mai înainte. Criticînd Comitetul permanent al Instrucțiunii Publice, el propune ca în loc de acesta, Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor să fie sprijinit de două consilii academice (unul la Iași și unul la București), care urmau să se transforme în societăți „de cultură regională“, chemînd în sinul lor pe toți profesorii de facultăți. Societățile academice de cultură regională (care, în fond, erau mai degrabă consiliile profesoriale ale facultăților reunite la un loc) trebuiau să lucreze în secțiuni, la problemele din domeniul limbii, istoriei naționale și al științelor, „atît în genere, cît și cu privire la romîni“. Urechia cerea ca aceste societăți academice regionale să aibă inițiativă și libertate, în privința activității lor științifice. Interesant este și faptul că el se gîndea să dea acestor foruri de cultură înaltă și anumite rosturi legate de popularizarea cunoștințelor, propunînd ca societățile academice regionale să stăruiască pentru înființarea de muzee, de biblioteci „poporare“, precum și pentru deschiderea unor cursuri „dominicale și de noapte pentru lucrători și adulți“. În concluzie, Urechia cere ca societățile academice regionale să nu fie „numai pivotul unei adevărate mișcări literare și științifice, dar și un real ocular de luminare și de cultură a poporului român“. (V. A. Urechia, *Defectuositățile noiei legi școlare*, în „Natura“, nr. 33 din 8 sept. 1865, pp. 260—262).

¹⁶² *Analele Societății Academice Române*, București, 1869, tom. I, p. 27.

să se pună bazele mult așteptatei societăți. Cu toate acestea, în anii 1864—1865, semnele evidente ale apropiatei înființări se fac mai mult ca oricând remarcate. Intemeierea „Societății Literare“ nu mai putea întârzia. De data aceasta nu mai era vorba, ca în 1860, de propuneri făcute de diverși oameni de cultură prin organele de publicitate, sau de inițiativa unei comisii, căreia guvernul nu i-a dat urmare, ci avem de-a face cu inițiative venite de sus în jos, din partea guvernului. Dacă proiectul lui Crețulescu și al urmașului său, în spatele căruia trebuie să vedem în permanență pe Urechia, animator cultural de o deosebită valoare în această perioadă, nu a putut ajunge la o înfăptuire, acest lucru se datorește în bună măsură împrejurărilor pe care le trăiau Principatele Unite. Unirea era realizată, regimul instituit la 2 mai 1864 dăduse o oarecare stabilitate guvernării, totuși, alte probleme de politică internă sau de politică externă frământau încă viu opinia publică și mai ales pe guvernanți, nedînd răgazul realizării unor inițiative de felul aceluia care ne interesează. Pe bazele puse însă de Crețulescu și de Urechia, în anii 1864 și 1865, se va crea, în primăvara anului 1866, „Societatea Literară“¹⁶³.

În tot timpul domniei lui Cuza, problema înființării înaltei societăți a fost prezentă în gândurile multora dintre oamenii de cultură și chiar a multora dintre bărbații de stat. La o realizare efectivă nu s-a putut ajunge datorită atât împrejurărilor interne, cît și a celor din afară. În calea înființării stătuse mai ales greutatea de a se da acestui act un larg înțeles național. Totuși, proiectele și străduințele depuse în direcția întemeierii „Societății Literare“, între 1859 și 1866, sînt de toată însemnătatea și ele stau neîndoielnic la temelia viitoarei „Societăți Academice“.

¹⁶³ Vezi: Dan Berindei, *Înființarea Societății Literare (Academice) (1866) și sesiunea din 1867*, în „Studii“, IX (1956), nr. 5, pp. 21—44.